

21

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ

Περιοδική έκδοση
του Κέντρου Φιλοσοφικών Ερευνών

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
1600 - 1900

Γράφουν:

Ε. Παπανούτσος, Κ. Θ. Δημαράς,

Λίνος Μπενάκης,

Μ. Δραγώνα-Μονάχου,

Β. Μπόμπου-Σταμάτη,

Ρ. Ἀργυροπούλου-Λουγγή

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ

Περιοδική Έκδοση
τοῦ Κέντρου Φιλοσοφικῶν Ἐρευνῶν
Χρόνος 6ος - Τεύχος 21 - Μάρτιος 1978
Ἐκδίδεται τέσσερις φορές τὸ χρόνο:
Μάρτιο Ἰούνιο Σεπτέμβριο Δεκέμβριο

Κέντρο
Φιλοσοφικῶν
Ἐρευνῶν
Χάρητος 3
Ἀθήνα 139
Τηλ. 74 66 65

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Φ. Βεγλερής
Θ. Κιτσόπουλος
Γ. Ἀποστολάκης
Κ. Κριμπᾶς
Κ. Σοφούλης

Ἰδιοκτήτης: Κέντρο Φιλοσοφικῶν Ἐρευνῶν
Ἐκδότης-Διευθυντής: Παῦλος Χριστοδουλίδης
Γραμματεία Ἐκδοσης: Μαρία Νούσσα

Τιμὴ τεύχους	Δρχ.	120
Ἐτήσια συνδρομὴ ἐσωτερικοῦ	»	400
Φοιτητικὴ συνδρομὴ	»	300
Συνδρομὴ ὑποστήριξης	»	600
Ἐτήσια συνδρομὴ ἐξωτερικοῦ	\$	20
Συνδρομὴ ὑποστήριξης ἐξωτερικοῦ	\$	50

DEUCALION

A Quarterly Review published by
the Philosophical Research Center
3, Charitos Street, Athens 139, Greece
Year 6 - No. 21 - March 1978
Director: Paul Christodoulidis
Editorial Secretary: Maria Noussa

Annual subscription \$ 20

Ἐξώφυλλο: Μιχάλης Κατζουράκης
Γραφικὲς τέχνες: Κ. ΜΙΧΑΛΑΣ Α.Ε.
Ἐπεύθυνος Τυπογραφείου: Α. Κ. Μιχαλᾶς
Ἡμερομηνία ἐκτύπωσης: 17.4.1978

Κεντρικὴ διάθεση: Βιβλιοπωλεῖο «ΔΩΔΩΝΗ»
Ἀσκληπιοῦ 3, Ἀθήνα 143, Τηλ.: 36 13 029

Κεντρικὴ διάθεση γιὰ Β. Ἑλλάδα, Θεσσαλία
«Κέντρο Διάθεσης Βιβλίου»
Θεσσαλονίκη, Τσιμισκῆ 96
Τηλ. (031) 276 615

Η «ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΘΟΔΟΝ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ» ΤΟΥ ΒΙΚΕΝΤΙΟΥ ΔΑΜΟΔΟΥ

Ὁ Βικέντιος Δαμοδός¹ (1700 - 1752) ἀνήκει στὸν κύκλο ἐκείνων τῶν λογίων πού ὕστερα ἀπὸ σπουδὲς στὴ Δύση (Βενετία - Πάδοβα) ξαναγύρισαν στὴν πατρίδα τους γιὰ νὰ διδάξουν στοὺς νέους ὅσα εἶχαν διδαχθεῖ καὶ μελετήσει.

Τὸ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ εἶναι πολὺ λίγο γνωστὸ γιὰτὶ τὸ μεγαλύτερο καὶ ἀξιολογώτερο μέρος του παραμένει ἀνέκδοτο. Ἔχουν ἐκδοθεῖ: α) Ἡ *Τέχνη Ρητορικὴ*², Βενετία 1759, ὅπου προτάσσεται ἡ *Ἐπίτομος Λογικὴ κατ' Ἀριστοτέλην*. β) Ἡ *Προῶξις κατὰ συντομίαν εἰς τὰς ρητορικὰς ἐρμηνείας*, Πέστη 1815³, πού εἶναι μιὰ σύντομη πραγματεία ὁμιλητικῆς καὶ γ) ἡ *Σύνοψις τῆς Ἠθικῆς*, Ἀθήνα 1940. Ἄν λάβει κανεὶς ὑπόψη του ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ καλύπτει ὁλόκληρο τὸν κύκλο τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ὅτι ἔχει συγγράψει δηλαδή, ἐκτὸς ἀπὸ πέντε πραγματεῖες *Λογικῆς*, πολὺ περισσότερες *Ρητορικῆς*, *Μεταφυσικῆς*, *Ἠθικῆς*, *Φυσικῆς* καὶ *Δογματικῆς Θεολογίας*, τὰ τελευταῖα μάλιστα πολύτομα ἔργα, γίνεται ἀμέσως φανερὸ πόσο λίγο μᾶς εἶναι γνωστὴ ἡ διδασκαλία του καὶ πόσο μακριὰ βρισκόμαστε ἀκόμη ἀπὸ τὸ νὰ εἴμαστε σὲ θέσση νὰ κρίνουμε σωστὰ καὶ δίκαια τὴν προσφορά του στὴ νεοελληνικὴ φιλοσοφία.

Ὅσοι ἔγραψαν ὡς σήμερα γιὰ τὸ Δαμοδοὸ στηρίζουν τὶς κρίσεις τους στὴν *Ἠθικὴ* του⁴, πού, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ καὶ ἀξιόλογα ἔργα του. Οἱ σοφὲς κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ καθηγητῆ Henderson⁵ στηρίζονται καὶ αὐτὲς σ' αὐτὸ μονάχα τὸ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ καὶ ἔτσι, ὅπως εἶναι φυσικὸ, δὲν ρίχνουν παρά ἓνα «ἀμυδρὸ φῶς» στὸ στοχασμὸ του. Ἴσως μάλιστα, ὅταν μελετηθεῖ ὁλόκληρο τὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ, χρειαστεῖ νὰ ἀναθεωρηθοῦν πολλὲς ἀπὸ τὶς ἀπόψεις πού ἔχουν ὡς τώρα διατυπωθεῖ. Θὰ φανερωθεῖ τότε ὅτι ὁ Δαμοδὸς εἶχε καλὰ μελετήσει τὰ νεώτερα φιλοσοφικὰ ρεύματα, ἰδιαίτερα τὴν καρτεσιανὴ φιλοσοφία ἀλλὰ καὶ τῶν «ἀντιπάλων γασσενδιστῶν». Στὰ ἔργα του παραθέτει τὶς γνώμες τῶν «περιπατητικῶν» καὶ «τὴν δόξαν τῶν νεωτέρων» καὶ ὕστερα μὲ τὸ ἐλεύθερο κριτικὸ πνεῦμα του στηρίζει τὶς δικές του θέσεις, πού τὶς περισσότερες φορές εἶναι σύμφωνες μὲ τὴν καρτεσιανὴ διδασκαλία.

Ὁ Δαμοδὸς ἔχει συγγράψει μιὰ *Λογικὴ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Σταγειρίτου*, τὴ *Λογικὴ ἐλάσσονα* — μείζονα *περιπατητικὴ* καὶ *νεωτερικὴ* καὶ *Ἐπιτομὴς Λογικῆς*.

Ἡ *Σύντομος ἰδέα τῆς λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων*, ποὺ ἐκδίδεται ἐδῶ, εἶναι ἓνα ἄγνωστο ὡς τώρα ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ. Παραδίδεται ἀπὸ τρεῖς κώδικες χωρὶς νὰ δηλώνεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα. Πρόκειται γιὰ τοὺς κώδικες: α) *Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης 102^ο*, β) *Δημοσίας Βιβλιοθήκης τοῦ Leningrad 594^ο* καὶ γ) *Μονῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ 1727^ο*. Ἀπ' αὐτοὺς ἔχω στὴ διάθεσή μου τοὺς δύο πρώτους σὲ μικροφίλμ, τὸν τρίτο δὲν τὸν ἔχω μελετήσει.

Τὴν θέση μου, ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ, στηρίζω στὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα. Ὁ κώδικας τῆς Κοζάνης εἶναι ἀκέφαλος. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ἀναγραφόταν τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τῶν πραγματειῶν ποὺ παραδίδει στὸ φ. 1 ποὺ ἔχει ἐκπέσει. Στὸ κώδικα περιέχεται καὶ μία ἐπιστολὴ πού, ὅπως ἀναφέρεται ἐκεῖ, συντάκτης τῆς εἶναι ὁ Δαμοδός. Σὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα κείμενα ποὺ παραδίδονται ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Κοζάνης δὲν ἀναφέρεται ὄνομα συγγραφέα. Ἀπὸ τὴν παραβολὴ ὅμως μὲ γνωστὰ ἔργα τοῦ Δαμοδοῦ προέκυψε ὅτι πρόκειται γιὰ κεφάλαια ἀπὸ γνωστὲς πραγματεῖες τοῦ (*Λογικῆς καὶ Ρητορικῆς*). Ἡ τάξη ποὺ ἀντιγράφονται τὰ κείμενα καὶ οἱ ἀσκήσεις ποὺ παρεμβάλλονται δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ μαθηματάριο, ὅπου ὁ μαθητὴς (γνωστὸς γραφέας καὶ ἀπὸ ἄλλο κώδικα ποὺ παραδίδει ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ) ἀντιγράφει τὰ κεφάλαια ὅπως τὰ διδάσκεται. Τὸ ἴδιο συμβαίνει νομίζω καὶ μὲ τὴν *Σύντομον ἰδέαν τῆς Λογικῆς* ποὺ τὸ ὕφος καὶ ἡ γλῶσσα στὴν ὁποία εἶναι γραμμένη δὲν ἀφίνουν περιθώρια ἀμφιβολίας ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ὁ μαθητὴς ποὺ τὴν ἀντέγραψε τὴν ἐποχὴ ποὺ τὴ διδασκόταν δὲν ἔκρινε ἀπαραίτητο νὰ ἀναγράψει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα, ἀφοῦ ἓνας ἦταν ὁ διδάσκαλος. Ἄλλωστε δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ συμβαίνει αὐτό· ἔχουμε πολλοὺς κώδικες, ποὺ παραδίδουν κυρίως σύντομες πραγματεῖες τοῦ Δαμοδοῦ ἢ ἀποσπάσματα ἔργων του, ὅπου δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομά του, γιὰτὶ πρόκειται καὶ στὶς περιπτώσεις αὐτὲς γιὰ μαθηματάρια ἢ ἀντίγραφα τους.

Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε καὶ γιὰ τὸ χφ τοῦ Leningrad ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Τὸ πρῶτο μέρος, ὅπου περιέχεται καὶ ἡ *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς*, παραδίδει γνωστὲς ἢ ἄγνωστες πραγματεῖες τοῦ Δαμοδοῦ καὶ μονάχα σὲ μία ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα. Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ χφ παραδίδει ἄλλα κείμενα μεταγενέστερα ποὺ δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὸ Δαμοδό. Στὸ χειρόγραφο τοῦ Σινᾶ προτάσσεται ἡ *Λογικὴ ἐλάσσων-μείζων* τοῦ Δαμοδοῦ καὶ στὸν τίτλο ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του. Ἡ *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς* ἀκολουθεῖ⁹. Ἀπὸ τὴν παραβολὴ τῶν δύο αὐτῶν ἔργων ἔχω καταλήξει στὸ συμπέρασμα ὅτι βρίσκονται σὲ στενὴ σχέση. Μιὰ ἄλλη ἐνδειξη γιὰ τὸ ὅτι ὁ Δαμοδός εἶναι ὁ συγγραφέας τῆς *Συντόμου ἰδέας τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεώτερων* εἶναι καὶ ἡ ὁμοιότητα τοῦ τίτλου μὲ τὸ γνωστὸ ἔργο του: *Λογικὴ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Σταγειρίτου*.

Περιορίζομαι ἐδῶ σὲ αὐτὰ μονάχα τὰ στοιχεῖα. Ὅσα ἐσωτερικὰ στοιχεῖα

προέκυψαν από την παραβολή του έργου που μας απασχολεί με τις άλλες πραγματικές *Λογικής* του Δαμοδοῦ και τὰ ὁποῖα εἶναι σημαντικά, ἐπιφυλάσσομαι νὰ τὰ ἀνακοινώσω σὲ ἄλλη μελέτη μου.

Ἡ παρουσίαση καὶ ἐκδοση τῆς *Σύντομου ἰδέας τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων* ἀποτελεῖ συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας, γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι πρόκειται γιὰ ἕνα ἄγνωστο ὡς σήμερα ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ, προσφέρει ἕνα δείγμα τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς ἐνημέρωσως ἑνὸς διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 18. αἰ. στὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα καὶ τὶς φιλοσοφικὲς συζητήσεις τῆς ἐποχῆς. Εἶναι φανερὴ στὴ σύντομη αὐτὴ πραγματεία ἢ προσπάθεια τοῦ διδασκάλου νὰ δώσει ἕνα κείμενο πυκνὸ ἀπὸ ὅσα ἐθεώρησε οὐσιώδη καὶ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐνημέρωση τῶν μαθητῶν του. Αὐτὴ ἢ ἀφαιρετικὴ ἰκανότητα καὶ ὁ λιτὸς τρόπος ἐκφράσεως σὲ μιὰ γλῶσσα πολὺ ἀπλουστευμένη, χωρὶς τίποτα τὸ περιττὸ καὶ συγκεχυμένο φανερώνουν ἕνα βαθὺ συναίσθημα εὐθύνης καὶ καλὴ γνῶση τῶν θεμάτων ποὺ χειρίζεται.

Ἡ λογικὴ ποὺ διδάσκει ἐδῶ εἶναι «κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων». Οἱ «νεώτεροι» κατὰ τὸν Δαμοδοῦ εἶναι «ὅσοι δὲν ἠκολούθησαν τὴν μέθοδον τῶν περιπατητικῶν» καὶ ὅπως τὸ ἔχει πολλὰς φορές διευκρινίσει «νεώτεροι εἶναι οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Γασσένδου». Ἀπὸ τὴν παραβολὴ τῆς *Λογικῆς* του μετὰ τὰ ἔργα τοῦ Descartes¹⁰ καὶ τὴ *Λογικὴ τοῦ Port-Royal*¹¹ προέκυψαν ἀρκετὰ παράλληλα χωρία, ποὺ στηρίζουν τὴν ἄποψη ὅτι αὐτὰ ἀπέτελεσαν τὶς βασικότερες πηγές του.

Κανένα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῆς *Λογικῆς* δὲν εἶναι χρονολογημένο. Γιὰ τὸ χειρόγραφο τῆς *Κοζάνης* ἔχουμε ἕνα *terminus post quem*, τὸ 1736, χρονολογία τῆς ἐπιστολῆς ποὺ ἀναφέραμε ὅτι παραδίδει ἐπίσης τὸ χειρόγραφο. Συμπτωματικὰ καὶ γιὰ τὸ χειρόγραφο τοῦ Σινᾶ ἔχουμε τὸν ἴδιο *terminus post quem*, γιατί στὸν τίτλο τῆς *Λογικῆς ἐλάσσονος-μείζονος* ποὺ προηγεῖται ἀναφέρεται τὸ 1736 ὡς ἔτος ἀντιγραφῆς τοῦ ἔργου. Τὸ χειρόγραφο τοῦ *Leningrad*, ἂν εἶναι σύγχρονο μετὰ τὸ δεύτερο μέρος του, εἶναι πολὺ μεταγενέστερο (μετὰ τὸ 1796).

Τὸ κείμενο ἐκδίδεται ἐδῶ κριτικὰ ἀπὸ τοὺς δύο κώδικες (*Κοζάνης* καὶ *Leningrad*) οἱ ὁποῖοι δὲν παρουσιάζουν σημαντικὲς διαφορές. Στὸ ὑπόμνημα πηγῶν παραθέτω ὅλα τὰ παράλληλα χωρία ποὺ ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὴν παραβολὴ τοῦ ἔργου μετὰ τὰ ἔργα τοῦ Descartes (*Regulae*, *Méditations* καὶ *Discours de la méthode*) καὶ τὴ *Λογικὴ τοῦ Port Royal*.

Ἡ *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων* ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε κεφάλαια. Τὸ κεφ. Α' *Τί εἶναι καὶ τί διδάσκει ἡ Λογικὴ*. Ἡ *Λογικὴ* εἶναι τέχνη, ἐπιστήμη καὶ διδασκαλία μετὰ τὴν ὁποῖαν διευθύνομεν τὶς ἐννοιες τοῦ νοῦ καὶ τὸν σώζουμε ἀπὸ τὴν πλάνη στὴν ὁποῖα μπορεῖ νὰ ὀδηγηθῆ ὅταν «συγκατατίθεται καὶ ὁμολογεῖ ἄνευ τῆς φανεραῦς εἰδήσεως τοῦ πράγματος». Θὰ ἐπιμείνει ἰδιαίτερα στὸ θέμα τῆς «φανεραῦς γνώσεως τοῦ πράγματος» ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴ βάση τοῦ κανόνα τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ

θά χρησιμοποιήσει για παράδειγμα τὸ καρτεσιανὸ cogito. Ὄταν ὁ ἄνθρωπος ἀκολουθεῖ τὴν «κινήσεις τῆς φύσεώς του» καὶ κρίνει μονάχα «μετὰ τὴν φανεράν ἰδέαν τοῦ πράγματος δὲν πλανᾶται», «ἀλλέως ἦτον αἴτιος τῆς πλάνης ὁ ἴδιος τῆς ἡμετέρας φύσεως δημιουργός». Ἡ ἐπιμονή του στὴ «φανερὰ γνώση τοῦ πράγματος καὶ στὸ πρόβλημα τῆς πλάνης» εἶναι φανερὴ καρτεσιανὴ ἐπίδραση, ἀφοῦ ὁ Descartes πρῶτος κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους ἔδωσε μιὰ ὀλοκληρωμένη γνωσιοθεωρητικὴ καὶ μεταφυσικὴ θεμελίωση τοῦ προβλήματος τῆς πλάνης¹².

Ὁ Δαμοδὸς δέχεται τρεῖς ἔννοιες τοῦ νοῦς, τὴν ἀπλὴ ἐπίληψη, τὴν κρίση καὶ τὸ συλλογισμὸ καὶ δὲν συμφωνεῖ μὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς νεωτέρους¹³ ποὺ θεωροῦν «τὴν μέθοδον τετάρτην ἔννοιαν», μολονότι θεωρεῖ ἀπαραίτητη τὴ μάθησὴ τῆς «πρὸς τὸ φεύγειν τὴν πλάνην ἐν τῷ μανθάνειν τὰς ἐπιστήμας καὶ εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν». Ἡ λογικὴ δὲν «θεωρεῖ τὸν λόγον, τὴν δύναμιν τοῦ νοῦς νὰ συλλογίζεται» ἀλλὰ «τὴν ἐνέργειαν τοῦ συλλογισμοῦ» καὶ πρὸς χάριν τῆς θεωρεῖ καὶ τὴν ἄλλες ἔννοιες.

Τὸ κεφ. β' Περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας ἦτοι περὶ τοῦ ὀρθῶς νοεῖν τὰ πράγματα ἄνευ πλάνης. Δύο εἶναι οἱ ἔννοιες τοῦ νοῦς ποὺ διαφέρουν μεταξύ τους. Μὲ τὴν πρώτη «ἀπλῶς γινώσκει» καὶ μὲ τὴ δεύτερη συγκατατίθεται σὲ κάθε κρίση καὶ συλλογισμὸ. Ἐπαναλαμβάνει ὅτι οὐδέποτε πλανᾶται ὁ νοῦς δταν «συγκατατίθεται τῇ φανερᾷ εἰδήσει τοῦ πράγματος», γιαντὸ δταν δὲν εἶναι φανερὰ «ἢ εἰδησις τοῦ πράγματος δεῖ ἀμφιβάλλειν». Καὶ ἐδῶ οἱ «φανερὰ τοῦ πράγματος γνώσεις» καὶ «ἢ ἀμφιβολία» μᾶς φέρνουν πολὺ κοντὰ στὸ πρῶτο κανόνα τῆς καρτεσιανῆς λογικῆς.

Ὁ Δαμοδὸς διατυπώνει τέσσερες κανόνες ἀναγκαίους γιὰ τὴν «ὀρθὴν γνώσιν τοῦ πράγματος». Ἀπὸ τὴν παραβολή τους μὲ τοὺς ἀντίστοιχους τοῦ Descartes¹⁴ προκύπτουν διαφορὲς ἀλλὰ καὶ ὁμοιότητες. Στὸ πρῶτο κανόνα ὁ Δαμοδὸς ἐπισημαίνει ὅτι ὁ νοῦς πρέπει νὰ προσέχει μονάχα ὅσα τὸν φέρνουν στὴν ἀλήθεια ποὺ ἀναζητεῖ καὶ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μελετήσῃ ὅσα σχετικὰ ὡς τώρα «εὖρον καὶ εἶπον» οἱ σοφοί. Τέλος ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἢ πείρα «δι' ἧς ξανοίγομεν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἰς ἄλλον τρόπον δὲν εἶδομεν». Ὁ δεύτερος κανόνας: «πρέπει νὰ ἀτενίσωμεν μὲ μακρὰν προσοχὴν τῆς διανοίας τὰ ὄμματα, ἐπειδὴ οὕτω μὲ τὸν καιρὸν ξανοίγομεν εἰς τὸ πρᾶγμα ὅ,τι εἶναι δυνατόν νὰ ἴδωμεν» καὶ ἡ θέση ὅτι ἡ προσοχὴ καὶ ὁ στοχασμὸς εἶναι ἀπαραίτητες προϋποθέσεις τῆς ὀρθῆς γνώσεως, συμπίπτουν μὲ τὸ μέρος α' τοῦ πρώτου κανόνα¹⁵ τοῦ Descartes ὅπου τονίζεται ὅτι «πρέπει νὰ ἀποφεύγω τὴ βιασύνῃ καὶ τὴν προκατάληψη». Ὁ τρίτος κανόνας τοῦ Δαμοδοῦ: Πρέπει νὰ διαιροῦμε καὶ νὰ ξεχωρίζουμε ὕστερα ἀπὸ προσεχτικὸ στοχασμὸ, τὰ σαφῆ καὶ τὰ δῆλα, νὰ ὁμολογοῦμε μονάχα τὰ φανερά καὶ νὰ προχωροῦμε στὴν ἐξέταση τῶν ἀδήλων. Ἐτσι ἀποφεύγομε τὴν πλάνη στὴν ὁποῖα μᾶς ὀδηγοῦν οἱ προκαταλήψεις τῆς νηπιότητος, βρίσκεται κοντὰ στὸ δεύτερο κανόνα τοῦ Descartes: «Διαιρῶ τὴν καθεμιὰ ἀπὸ τὴν δυσκολίαν ποὺ θὰ ἐξετάζω σὲ ὅσα τεμάχια εἶναι δυνατόν γιὰ νὰ τὴν λύσω καλλίτερα¹⁶». Γιὰ τὴν «προκατάληψη»

Έχει μιλήσει στο πρώτο κανόνα. Ο τέταρτος κανόνας του Δαμοδού επιμένει στη φανερή γνώση του πράγματος που είναι το σημείο της αλήθειας. Γιατί αν «ἐπιπλαῖτο ὁ συγκατατιθέμενος τῇ φανερᾷ γνώσει τοῦ πράγματος, ἦν ὁ Θεός τῆς πλάνης αἴτιος». Ένα πρόβλημα που ὁ Descartes έχει θέσει καὶ μελετήσει στους Φιλοσοφικούς Στοχασμούς του καὶ στο Λόγο περὶ τῆς μεθόδου¹⁷.

Ὁ Δαμοδός θεωρεῖ ἀπαραίτητο, ἐπειδὴ ἐδῶ ὁ λόγος εἶναι «περὶ τοῦ ὀρθῶς νοεῖν» νὰ ἐξηγήσῃ «πῶς νοοῦνται τὰ πράγματα». Περιορίζεται σὲ πολὺ λίγα, γιατί τὸ θέμα εἶναι τῆς Μεταφυσικῆς¹⁸. Νοοῦμε τὰ πράγματα ὕστερα ἀπὸ τίς κινήσεις που προκαλοῦν αὐτὰ στὶς αἰσθήσεις μας. Ἔτσι ἔχουμε στὸ νοῦ τίς ἐννοίες καὶ τίς ἐνθυμήσεις που τίς καλοῦμε ιδέες, αὐτὸ εἶναι φανερό. Δὲν εἶναι ὁμοῦ ἐξίσου φανερό ἂν μοιάζουν αὐτὲς οἱ ιδέες μὲ τὰ πράγματα που τίς γέννησαν. Δὲν ἐξετάζει ἐπίσης ἐδῶ τὸ πρόβλημα, ἂν μᾶς ἀπατοῦν οἱ αἰσθήσεις ἢ ἂν ὑπάρχουν καὶ γνώσεις που δὲν προέρχονται ἀπ' αὐτὲς. «Διὰ τῆς πείρας» ὁμοῦ βλέπουμε ὅτι ὑπάρχουν μέσα μας καὶ γνώσεις καὶ ιδέες που δὲν προέρχονται ἀπὸ τίς αἰσθήσεις, ὅπως ἀπὸ τὴν πείρα ἐπίσης γνωρίζουμε ὅτι ἔχουμε μέσα μας τὰ σπέρματα τῆς ἀλήθειας καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Δὲν δέχεται ὅτι ὁ νοῦς μας εἶναι «ἄγραφος¹⁹ χάρτης» Ἡ λογικὴ ἐπομένως ἐξετάζει τίς ιδέες καὶ ἐννοίες που ἔχουμε στὸ νοῦ, ἄδηλον εἶναι ὁμοῦ τί εἶναι αὐτὲς οἱ ιδέες.

Ἐπειδὴ πολλὲς φορὲς «νοοῦμεν τὰ πράγματα κατὰ τὴν εἶδησιν που ἐλάβομεν ἐτέρωθεν», ὅπως ὅταν συνομιλοῦμε ἢ διαβάζουμε τὰ συγγράμματα ἄλλων, πρέπει νὰ ἴδουμε πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοοῦμε τὴν πραγματικὴ σημασία «τῶν φωνῶν, καθ' ἣν ὁ ἄλλος τὴν ἔλαβεν». Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐξηγοῦμε μὲ τὸν ὄρισμὸ τί θέλουμε νὰ δηλώσουμε μὲ τὴ λέξη καὶ πολλὲς φορὲς νὰ τὴν ἐξηγοῦμε γιατί ἡ γλῶσσα δὲν βρέθηκε μονάχα γιὰ τοὺς φιλοσόφους ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ λαὸ ὁ ὁποῖος μιλεῖ «κατὰ τὰς προλήψεις τῆς νηπιότητος». Γι' αὐτὸ ὁ φιλομαθὴς πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τίς «συγκεχυμένες φωνές». Αὐτὴ ἡ διδασκαλία γιὰ τίς λέξεις καὶ τὴ σημασία τους εἶναι πολὺ κοντὰ στὶς σκέψεις που διατυπώνει ὁ Arnauld στὴ Λογικὴ τοῦ Port-Royal (Μέρος Α', κεφ. XII)²⁰ ὅπου διεξοδικὰ ἐξετάζει τὸ πρόβλημα τῆς θεραπείας τῆς συγχύσεως που γεννάει στὶς σκέψεις καὶ τοὺς λόγους μας ἡ σύγχυση τῶν λέξεων. Ἐκεῖ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ ὁρισμοῦ τῶν λέξεων καὶ τῶν πραγμάτων. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ που ἔχουμε ἐντονη τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ Δαμοδός πρέπει νὰ εἶχε μελετήσει τὴ Λογικὴ τοῦ Port-Royal, ἓνα ἔργο που τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν του βρισκόταν στὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἀποτελοῦσε τὸ βασικότερο ἔργο γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς λογικῆς στὴ Δύση. Στὸ κεφάλαιο αὐτό, νομίζω, εἶναι φανερὴ ἡ ἐπίδραση (ἄλλωστε καὶ τὸ παράδειγμα: φωτιά-θερμότητα εἶναι τὸ ἴδιο), μονάχα που ὁ Δαμοδός δίνει σὲ λίγες γραμμὲς τὸ θέμα που ὁ Arnauld ἀναπτύσσει σὲ πέντε κεφάλαια.

Ἐπειδὴ, ὅπως σημειώνει, παραδίδει μιὰ *Σύντομον Λογικὴν* δὲν θὰ ἐπιμείνει τοὺς ὅρους, ἔτσι ἀναφέρει συνοπτικὰ τὰ εἶδη τους. Γιὰ τίς «γενικὲς ἐννοίες», τὰ «καθόλου» περιορίζεται μονάχα νὰ τὰ ἀναφέρει καὶ σημειώνει χαρα-

κτηριστικά ότι αυτά τα «θεωρούν κατά Πλάτος οι διαλεκτικοί, ἀλλ' ἀληθῶς οὐκ ἔστιν ἀξία τοιαύτης διδασκαλίας δι' ἧς μάταια ἀπόλλυται ὁ καιρός».

Τὸ κεφ. γ' Περὶ τῆς δευτέρας ἐννοίας τοῦ νοῦς καὶ περὶ τοῦ ὀρθῶς κρίνειν, παρουσιάζει πολλές ὁμοιότητες μὲ ὅσα παρατηρεῖ ὁ Agnauid στὸ ἀντίστοιχο κεφάλαιο τῆς Λογικῆς του²¹. (Βλ. τὰ παράλληλα χωρία στὸ ὑπόμνημα). Γιὰ τὶς προτάσεις θὰ μιλήσῃ χωρὶς καμιά ἰδιαίτερη πρωτοτυπία.

Τὸ κεφ. δ' Περὶ τῆς τρίτης ἐννοίας τοῦ νοῦς καὶ περὶ τοῦ ὀρθῶς συλλογίζεσθαι. Στὴν εἰσαγωγή ἐπισημαίνει ὅτι «ὅπως ποιῶμεν συλλογισμοὺς δεῖ ἔχειν τὸν νοῦν πλήρη ἀσφαλῶν καὶ βεβαίων ἀρχῶν». Γιὰ τὶς προτάσεις καὶ τοὺς τρόπους τοῦ συλλογισμοῦ θὰ κινηθῆ στὰ ἀριστοτελικά πλαίσια. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ προσπάθειά του νὰ κάμει ὅσο γίνεται σαφέστερη τὴ διδασκαλία του. Σημειώνει: «ὅμως πρὸς σαφεστέραν κατάληψιν λέγω ὅ,τι ἀκολουθεῖ».

Τὸ κεφ. ε' Περὶ μεθόδου, εἶναι πολὺ σύντομο. Μετὰ τὸν ὄρισμό τῆς μεθόδου καὶ τῆ σύντομη ἀνάλυσή του ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς μεθόδου εἶναι ὁ ὄρισμός ποῦ μαζί μὲ τὰ ἀξιώματα καὶ τὶς ἀρχές «ἐν τῇ ἀποδείξει χρηστέον». Τέλος σημειώνει ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ γίνεται «ἐκ τῶν γνωριμωτέρων καὶ γενικωτάτων».

Θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι στὸ χειρόγραφο τῆς Κοζάνης, ποῦ θεωρῶ τὸ παλαιότερο, παραλείπεται τὸ «γενικωτάτων», ἐνῶ ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο τοῦ Leningrad. Δὲν νομίζω ὅτι πρόκειται γιὰ τυχαία παράλειψη. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι κατὰ τὴ διδασκαλία ὁ Δαμοδὸς σκέφτηκε νὰ τὸ συμπληρώσῃ γιὰ νὰ φανερώσῃ ἔτσι ὅτι θεωρεῖ κανόνα τῆς μεθόδου τὴν παραγωγή, γιὰ τὸ «γνωριμωτέρων» ὅπου κατέληγε τὸ χειρόγραφο τῆς Κοζάνης δὲν τὸ καθόριζε, ἀφοῦ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀρχὴ καὶ τῆς ἐπαγωγῆς.

Σημειώσεις

1. Βιογραφικὰ βλ. Η. Τσιτσέλη, Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, τ. Ι, Ἀθῆναι 1904, σ. 109 - 118 καὶ Κ. Θ. Δημαρᾶ, Χρονολογικὰ τοῦ Βικεντίου Δαμοδῶ, Πρακτικὰ Γ' Πανιονίου Συνεδρίου, τ. Β', Ἀθῆναι 1969, σ. 16 - 21.

2. Βλ. E. Legrand, ΒΗ XVIII, ἀρ. 532, 539.

3. Βλ. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1836, τ. Α', Ἀθῆναι 1939, σ. 136, ἀρ. 84 καὶ Α. Παπαδοπούλου - Βρετοῦ τ. Β' Ἀθῆναι 1857, ἀρ. 543.

4. Βλ. Ε. Παπανούτσου, Νεοελληνικὴ Φιλοσοφία Α', Ἀθῆναι 1953, σ. 119 κέ. καὶ Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας 4, Ἀθῆναι 1968, σ. 108.

5. G. P. Henderson, The Revival of Greek Thought (1620-1830), New York 1970, σ. 28 - 40 καὶ τὴν ἑλληνικὴν μετάφραση G. P. Henderson, Ἡ ἀναβί-

ωση του ελληνικού στοχασμού (1620 - 1830), 'Αθηναι 1977, σ. 47 - 63.

6. R(épertoire) R(ichard) 66.

7. RR 487.

8. RR 768.

9. Την πληροφορία ότι στο χφ αυτό περιέχεται και η «Σύντομος Ιδέα της Λογικής», που δεν αναφέρεται στον κατάλογο, την οφείλω στον καθηγητή κ. Λίνο Πολίτη που είδε τα χειρόγραφα. Τον εύχαριστώ.

10. R. Descartes, Κανόνες για την καθοδήγηση του πνεύματος (Regulae ad directionem ingenii), μετάφραση και σχόλια Γ. Δαδιώτη, Θεσσαλονίκη 1974, έκδ. 'Εγνατία του ίδιου Méditations métaphysiques, Παρίσι 1950, έκδ. Lagousse του ίδιου Λόγος περί της μεθόδου (Discours de la méthode) γαλλικό κείμενο με εισαγωγή, μετάφραση και σημειώσεις Χρ. Χρησιτίδη, 'Αθηναι 1948, Β' έκδ. 1976.

11. A. Arnauld, Logique de Port Royal, Paris 1846.

12. E. Μουτσοπούλου, Νόησις και πλάνη, 'Αθηναι 1961, σ. 9.

13. Πρβλ. Logique de Port Royal σ. 44.

14. Descartes, Discours, 22 - 25, σ. 34 - 37.

15. δ.π. 23, σ. 34 - 35.

16. δ.π. 24, σ. 34 - 35.

17. Descartes, Méditations, VI du vrai et du faux, σ. 61-70, και Discours, IV, 42 - 43, σ. 68 - 73.

18. 'Ο Δαμοδός αναπτύσσει το θέμα αυτό και εκθέτει δλη τη σύγχρονή του προβληματική στη Μεταφυσική και αργότερα στη Φυσική του. Οί παραπομπές που δίνει στα έργα των συγχρόνων του φιλοσόφων εκτός από τους περιπατητικούς, τον Descartes και τον Gassendi και τους μαθητές τους αλλά και στον Malebranche, τον Arnauld και τον Duhamel φανερώνουν την εκπληκτική ενημέρωσή του.

19. Την ίδια θέση θα υποστηρίξει και στη Μεταφυσική του και θα διαφωνήσει με τους σχολαστικούς οί όποιοι μαζί με τον 'Αριστοτέλη «νομίζουν ότι ήμεις όταν γεννηθώμεν έχομεν τον νούν ώσαν «ένα πίνακα ξηστόν». Πρβλ. 'Αριστ. Περί ψυχής Γ4, 430a1: δεῖ δ' ούτως ώσπερ έν γραμματείω, ώ μηδέν ύπάρχει έντελεχεία γεγραμμένον· δπερ συμβαίνει επί του νοϋ.

20. Για την ανάπτυξη και τη θεωρητική επεξεργασία του προβλήματος της γλώσσας και του ρόλου της, των υπηρεσιών ή των παρεξηγήσεων που προκαλούνται είτε στην έκφραση είτε στη χρήση ώς βοηθητικού όργάνου της σκέψεως, γράφει ό P. Jourdain που εκδίδει και προλογίζει την έκδοση της Λογικής που έχω υπόψη μου, ότι δεν ξεπεράστηκε ούτε από τους Locke και Condillac. Και σε μιá υποσημείωση (σ. 341) για το ίδιο θέμα υποστηρίζει ότι αν συγκρίνουμε αυτό το θαυμάσιο κεφάλαιο (I, κεφ. XI) με το κεφ. III του «Δοκιμίου» του Locke βλέπουμε ότι ό Arnauld τον είχε προλάβει σε πολλά πολύ ένδιαφέροντα σημεία. Logique, σ. 341, σημ. 20.

21. Logique, σ. 176 κ.έ.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΘΟΔΟΝ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. ΤΙ ΕΣΤΙ ΚΑΙ ΤΙ ΔΙΔΑΣΚΕΙ Η ΛΟΓΙΚΗ

Ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη, ἐπιστήμη καὶ διδασκαλία δι' ἧς διευθύνομεν τὰς
5 ἐννοίας τοῦ νοῦς. Ἐννοία τοῦ νοῦς ἐστὶν ἕκαστος στοχασμὸς καὶ γνῶσις
αὐτοῦ. Ἐπειδὴ οὖν ὁ ἡμέτερος νοῦς δύναται νὰ πλανηθῆ, ὅταν γινώσκῃ
τὰ πράγματα, διὰ τοῦτο εὐρέθη ἡ λογικὴ, ἧς τῇ βοήθειᾳ σώζεται ἐκ τῆς
πλάνης ὁ νοῦς. Τότε δὲ πλανᾶται ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐννοίαις καὶ στοχασμοῖς,
ὅταν συγκατατίθεται καὶ ὁμολογῇ ἢ ἀρνήται ἄνευ τῆς φανεραῦς εἰδήσεως
10 τοῦ πράγματος. Δι' ὅ, ὅταν προβάλλεται ἡμῖν ἐν πράγμα δήλως καὶ φα-
νερώς, οὐ δυνάμεθα πιστεύειν ἡμεῖς αὐτὸ εἶναι ἕτεροτρόπως, εἰμὴ καθὼς
φαίνεται. Ὅθεν ἀναγκαζόμεθα κρίνειν περὶ ἐκείνου καθὼς βλέπομεν διὰ
τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας. Π.χ. ὅταν στοχάζωμαι ὅτι νοῶ, οὐ δύναμαι
ἀμφιβάλλειν περὶ τῆς ἐμῆς ὑπάρξεως, δι' ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἐμῆς νοήσεως
15 περιλαμβάνει τὴν ἰδέαν τῆς ἐμῆς ὑπάρξεως. Οἱ ἄνθρωποι οὖν ἔχουσιν
ταύτην τὴν διάθεσιν, ὡς καθὼς τὸ καλὸν τοὺς ἔλκει εἰς τὴν ἐπιθυμίαν |
f 153 v] οὕτω μία εἰδησις φανερά τοὺς ἔλκει ἀναγκαιῶς πρὸς τὴν συγκατάθε-
σιν· καὶ οὕτω οὐ πλανῶνται, διότι ἀκολουθοῦσι τὰς ἀληθεῖς κινήσεις τῆς
ἡμετέρας φύσεως, ἡ ὁποία δὲν ἐδιωρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ πλανᾶται ἀλλὰ

SIGLA: K = χφ Κοζάνης, Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη ἀρ. 102 (φ. 153r - 165v)
L = χφ Leningrad, Δημόσια Βιβλιοθήκη ἀρ. 594 (σ. 1 - 22).

* *Συνομογραφίες*: LPR: A. Arnauld, *Logique de Port-Royal*, Paris 1846, DM: R. Descartes, *Méditations*, DR: R. Descartes, *Regulae*, DD: R. Descartes, *Discours de la méthode*.

4 Ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη, ἐπιστήμη καὶ διδασκαλία Πρβ. Β. Δαμοδοῦ, *Λογικὴ ἐλάσσων*, κεφ. β' ἡ λογικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη πρακτικὴ, ἥτις θεωρεῖ τὴν μέθοδον τοῦ συλλογισμοῦ. . . λέγεται ἐπιστήμη ὅτι ἐστὶ γνῶσις βεβαία ἀσφαλῆς καὶ φανερά, πρακτικὴ, ὅτι τὸ ἔργον ἐστὶν αὐτῆς ὁ σκοπός, δηλ. ὁ ὀρθὸς λόγος. Πρβ. ἐπίσης τοῦ ἴδιου *Λογικὴ μείζων*, *Προοιμιακὰ ζητήματα*, ὅπου ἐξετάζει τὸ ζήτημα ἂν ἡ λογικὴ εἶναι τέχνη ἢ ἐπιστήμη. Ἡ θέση τοῦ εἶναι: ἡ λογικὴ εἶναι ἐπιστήμη πρακτικὴ καὶ τέχνη. Πρβ. καὶ Β. Τατάκη, *Λογικὴ*, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 55 κ.έ. ἐπίσης LPR, ὅπου καὶ στὸ τίτλο τοῦ ἔργου ἀναφέρεται: *Logique ou l'art de penser* καὶ p. 45 *La Logique est l'art de bien conduire sa raison*.

13 ὅταν στοχάζωμαι ὅτι νοῶ. . . Πρβ DM IV, *Du vrai et du faux* pp. 66, 68, 70 καὶ DD IV, 38, pp. 60, 62 *Et ayant remarqué qu'il y n'y a rien du tout en ceci: je pense, donc je suis, qui m'assure que je dis la verité, sinon que je vois très clairement que, pour penser, il faut être, je jugeai que je pouvais prendre pour règle générale que les choses que nous concevons fort clairement et fort distinctement sont toutes vraies*

15 Οἱ ἄνθρωποι οὖν ἔχουσιν ταύτην τὴν διάθεσιν Πρβ. DM IV, p. 61 *Ensuite je connais par ma propre experience qu'il y a en moi une certaine faculté de juger ou de discerner le vrai d'avec le faux laquelle sans doute j'ai reçue de Dieu*.

20 νὰ νοῆ καὶ νὰ ἀκολουθῆ τὴν φανερὰν ἀλήθειαν· ἀλλέως ἦτον αἴτιος τῆς πλάνης ὁ ἴδιος τῆς ἡμετέρας φύσεως δημιουργός. Ἐκ τούτου συνάγομεν, ὅτι ὁ κανὼν τοῦ ἀσφαλῶς κρίνειν καὶ συγκατατίθεσθαι ἐστὶν ἡ φανερὰ καὶ σαφὴς τοῦ πράγματος εἶδησις καὶ ἰδέα. Δι' ὃ οὐ δεῖ ὁμολογεῖν ἢ ἀρνεῖσθαι τὰ ἀδηλα καὶ φανερῶς μὴ νοούμενα. Λοιπὸν δταν νοοῦμεν,
 25 ἦτοι ἐπιλαμβάνομεν ἐν πράγμα, οὐ πλανόμεθα, εἰμὴ δτε συγκατατιθέμεθα οὕτως ἔχειν ἢ μὴ ἔχειν τὸ πρᾶγμα. Ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως γὰρ οὐ δίδεται πλάνη.

Αἱ ἐννοιαὶ τοῦ νοός, τὰς ὁποίας διευθύνει ἡ λογικὴ, εἰσὶ τρεῖς, ὡσπερ κοινῶς λέγουσιν. Ἀπλῆ ἐπίληψις ἦτοι γνώσις, κρίσις καὶ συλλογισμός.

30 Ἀπλῆ γνῶσις ἦτοι ἀπλοῦς στοχασμός τοῦ πράγματος ἐστὶν, δτε νοοῦμεν ἐν πράγμα ἢ μόνον αὐτὸ ἢ μετὰ σχέσεως πρὸς ἄλλο, ἀλλ' ἄνευ συγκαταθέσεως. Οἶον, δτε νοῶ τὸν Θεὸν ἢ ταύτην τὴν πρότασιν: ὁ ἄνθρωπος f 154r] ἐστὶ ζῶον καὶ οὐ συγκατατίθεμαι οὕτως εἶναι τὸν ἄνθρωπον. | Ἡ κρίσις ἐστὶ συγκατάθεσις, δι' ἧς ὁμολογοῦμεν ἐν πράγμα ἀληθῶς εἶναι τοι-
 35 οὔτον ἢ ἀρνούμεθα μὴ εἶναι. Οἶον δτε συγκατατίθεμαι τὸν ἄνθρωπον εἶναι ζῶον. Ἡ κρίσις τότε ἐστὶν ἀληθὴς καὶ βεβαία, δταν φαίνεται ἐναργῶς ἢ συνάφεια τῶν πραγμάτων. Λ.χ. τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζώου. Δι' ὃ ἵνα μὴ πλανηθῶμεν ἐν τῷ κρίνειν δεῖ θεωρεῖν τὴν φανερὰν τῶν πραγμάτων συνάφειαν.

40 Ὁ συλλογισμός ἐστὶ, δι' οὗ ἐκ μιᾶς συγκαταθέσεως φερόμεθα εἰς ἄλλην ἀναγκαίως ἀκολουθοῦσαν συγκατάθεσιν. Τὸ συλλογίζεσθαι γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι ἐν πράγμα ἔχει συνάφειαν μετὰ τινος ἑτέρου. Οἶον, δτε λέγομεν περιπατεῖς, ἄρα κινεῖς τοὺς πόδας. Ἐκ τῆς ὁμολογίας ἦν ἐποίησα, ὅτι περιπατεῖς, ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ νὰ ὁμολογήσω, ὅτι κινεῖς τοὺς πό-
 45 δας, διότι τὸ περιπατεῖν καὶ κινεῖν τοὺς πόδας ἐνοῦνται ἀναγκαίως καὶ ἐκ τοῦ ἐνός ἀκολουθεῖ τὸ ἕτερον. Δι' ὃ, ἵνα μὴ πλανηθῶμεν συλλογιζόμενοι, δεῖ σκοπεῖν, εἰ τὰ πράγματα ἔχουσι τὴν συνάφειαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὑποτίθησιν ὁ συλλογισμός. Ὅλη ἡ δύναμις γὰρ τοῦ συλλογισμοῦ θεμελιούται ἐν τῇ συναφείᾳ καθ' ἣν τὸ ἐν πράγμα κρέμαται ἐκ τοῦ ἑτέ-
 50 ρου καὶ μία ἀλήθεια ἐπάγει ἡμᾶς εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἑτέρας. Τὸ ἀκολουθεῖν οὖν τὴν συνάφειαν ταύτην τῶν πραγμάτων καὶ νοεῖν τὸ ἐν μετὰ τὸ f 154 v] ἕτερον, | καθάπερ ἐκεῖνα φυσικῶς ἐπονται, ἐστὶν ὅπερ καλεῖται μέθοδος. Αὕτη γὰρ διατάττει τὰς ἡμετέρας γνώσεις, τόσον ἐκεῖνας, ὡς ἐλάβομεν παρὰ τῆς φύσεως, ὅσον ἐκεῖνας ὡς ἐλάβομεν διὰ τῆς σπουδῆς, ἵνα μάθωμεν

20 ἀλλέως ἦτον αἴτιος τῆς πλάνης ὁ ἴδιος τῆς ἡμετέρας φύσεως δημιουργός. Πρβ. DM IV, p. 70 Dieu, dis-je qui étant souverainement parfait ne peut-être cause d'aucune erreur.

22 ἡ φανερὰ καὶ σαφὴς τοῦ πράγματος εἶδησις Πρβ. DM, 42, p. 71 Car, premièrement cela que j'ai tantôt pris pour ma règle, à savoir que les choses que nous concevons très clairement et très distinctement sont toutes vraies.

55 τὴν ἀλήθειαν, ἣν ζητοῦμεν ἢ φανερώνομεν ταύτην τοῖς ἄλλοις. Τὴν μέθοδον
 τινὲς καλοῦσι τετάρτην ἔννοιαν τοῦ νοός, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀληθὲς. Αὕτη
 γὰρ ἢ διάταξις τῶν ἡμετέρων γνώσεων ἢ ἔστιν ἀπλή θεωρία καὶ στοχα-
 σμὸς τῆς μιᾶς μὲ τὴν ἄλλην γνώσιν ἢ ἀπόφασις τῆς θελήσεως δι' ἧς ἐκ-
 λέγομεν ζητεῖν τὴν ἀλήθειαν ἢ τοῖς ἄλλοις φανεροῦν αὐτὴν μᾶλλον κατ'
 60 ἓνα ἢ κατ' ἄλλον τρόπον. Συμφέρει ὁμοίως ἢ μέθοδος πρὸς τὸ φεύγειν
 τὴν πλάνην ἐν τῷ μανθάνειν τὰς ἐπιστήμας καὶ εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν.
 Ὅθεν ὅσα ἔχομεν νὰ ἡξεύρωμεν διὰ νὰ μάθωμεν τὰς ἐπιστήμας, ἀνάγον-
 ται εἰς τὰ τέσσερα ταῦτα: α^{ον} Δεῖ ὀρθῶς νοεῖν τί εἰσὶ τὰ πράγματα,
 β^{ον} δεῖ ὀρθῶς κρίνειν περὶ αὐτῶν, γ^{ον} ὀρθῶς συλλογίζεσθαι καὶ δ^{ον} ἐξε-
 65 τάζειν μεθοδικῶς καὶ εὐτάκτως τὰ πράγματα. Ἡ μάθησις τῶν τεσσά-
 ρων τούτων καλεῖται λογικὴ, ἢ ὁποῖα εὐρέθη καὶ μανθάνεται διὰ νὰ προε-
 τοιμασθῇ ὁ νοῦς εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἐπιστημῶν. Ἐκλήθη οὕτως ἢ
 f 155r] λογικὴ παρὰ τοῦ λόγου τοῦ νοός ὃν διευθύνει. | Ὁ λόγος, δὲ τοῦ νοός
 ἔστι τὸ λογικόν, τουτέστιν ἢ ἔμφυτος τοῦ νοός δύναμις, δι' ἧς συμπεραί-
 70 νομεν τὸ ἐν ἑκ τοῦ ἑτέρου διὰ τὴν ἀναγκαίαν συνάφειαν τῶν πραγμάτων.
 Ἄλλο οὖν ἔστιν ὁ λόγος καὶ ἄλλο ὁ συλλογισμὸς. Ἐκεῖνος ἔστιν ἢ δύ-
 ναμις τοῦ συμπεραίνειν, οὗτος δὲ ἔστιν ἢ αὐτὴ ἐνέργεια τοῦ συμπεράσμα-
 τος. Ἡ λογικὴ τοίνυν α^{ον} καὶ ἀμέσως θεωρεῖ τὴν ἐνέργειαν τοῦ συλλο-
 γισμοῦ, οὐ τὴν δύναμιν τοῦ συλλογίζεσθαι, πρὸς χάριν δὲ ταύτης θεωρεῖ
 75 τὰς ἄλλας ἐννοίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ Αἴης ΕΝΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΘΩΣ ΝΟΕΙΝ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΑΝΕΥ ΠΛΑΝΗΣ

Κυρίως μόναι δύο ἔννοιαι διάφοροὶ εἰσὶ τοῦ νοός πρὸς τὰς ὁποίας ἀνά-
 γονται πᾶσαι αἱ ἄλλαι. Διότι κατὰ τούτους τοὺς δύο τρόπους νοεῖ ὁ νοῦς
 80 τὰ πράγματα: μὲ τὴν α^{ον} ἔννοιαν ἀπλῶς γινώσκει, μὲ τὴν β^{ον} συγκατατί-
 θεται εἰς πᾶσαν κρίσιν καὶ συλλογισμὸν. Ὁ νοῦς νοεῖ α^{ον} μίαν σχέσιν καὶ
 συνάφειαν πραγμάτων καὶ ἔπειτα συγκατατίθεται. Διότι ὀρθῆ συγκατά-

63 α^{ον} om. K

55 Τὴν μέθοδον τινὲς καλοῦσιν τετάρτην ἔννοιαν τοῦ νοός. . . Πρβ. LPR, p. 44: Cet art (la logique) consiste dans les reflexions que les hommes ont faites sur les quatre prin-
 cipales opérations de leur esprit, concevoir, juger, raisonner et ordonner.

56 αὕτη γὰρ ἢ διάταξις. . . Πρβ. LPR p. 44: On appelle ordonner, l'action de l'es-
 prit par laquelle ayant sur un même sujet. . . diverses idées, divers jugements et divers
 raisonnements, il les disposent en la manière la plus propre pour faire connaître ce
 sujet. C'est ce qu'on appelle encore méthode. Πρβ. ἐπίσης DR V, p. 44: tota metho-
 dus constituit in ordine et dispositione eorum, ad quae mentis acies est controversanda,
 ut aliquam veritatem inveniamus.

θεσις κρέματα ἐκ τῆς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς νοήσεως καὶ στοχασμοῦ τοῦ
πράγματος· οὐδέποτε γὰρ πλανᾶται ὁ νοῦς όταν συγκατατίθεται μόνον
85 τῇ φανερᾷ γνώσει τοῦ πράγματος· συμβαίνει δὲ πλανᾶσθαι, όταν ὁ νοῦς
f 155 v] ὑποτίθῃσιν ἔχειν φανεράν τὴν | εἶδησιν πράγματος, τὴν ὁποῖαν ἀληθῶς
οὐκ ἔχει καὶ αὕτη ἢ ψευδῆς ὑπόθεσις ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας πλάνης ἐν
τῷ κρίνειν. Δεῖ οὖν τὸν ἀγαπῶντα τὴν ἀλήθειαν καὶ φοβούμενον πλανᾶσθαι,
δταν συλλογίζεται σκοπεῖν μὴ ὑποτιθέναι τινὰ ψευδῆ ἀρχήν· πάντοτε γάρ,
90 δταν οὐκ ἔχωμεν φανεράν τοῦ πράγματος εἶδησιν, δεῖ ἀμφιβάλλειν.

Τέσσερα πράγματα εἰσὶν ἀναγκαῖα διὰ τὴν ὀρθὴν γνώσιν τοῦ πράγμα-
τος: α^{ον} όταν ὁ νοῦς στοχάζεται μίαν ἀλήθειαν πρέπει νὰ προσέχη εἰς
ἐκεῖνα μόνον τὰ ὅποια τὸν φέρουσιν εἰς τὴν ζητουμένην ἀλήθειαν. Διὰ
νὰ ξανοίξωμεν λοιπὸν τὰ ἰδιώματα καὶ τὴν φύσιν ἐνὸς πράγματος πρέπει
95 νὰ μάθωμεν ὅλα ὅσα εὔρον καὶ εἶπον οἱ σοφοὶ περὶ τοῦ πράγματος ἐκεί-
νου, π.χ. οὐδεὶς στοχάζεται ποτὲ ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα διὰ νὰ συνθέσῃ
μίαν διδασκαλίαν περὶ οὐρανοῦ, όταν δὲν ἤξεύρῃ ὅσα διδάσκουν αἱ ἀστρο-
νομικαὶ παρατηρήσεις· προσέτι ἀναγκαῖα ἐστὶν ἡ πείρα δι' ἧς ξανοίγο-
μεν ἐκεῖνα τὰ ὅποια εἰς ἄλλον τρόπον δὲν εἶδομεν.

100 β^{ον} δὲν φθάνει νὰ στοχασθῶμεν ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὅποια πρέπει νὰ μάθω-
μεν δι' ἓν πρᾶγμα ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀτενίσωμεν ἐκεῖ μὲ μακρὰν προσοχήν
τῆς διανοίας τὰ ὄμματα, ἐπειδὴ οὕτω μὲ τὸν καιρὸν ξανοίγομεν εἰς τὸ
πρᾶγμα ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ ἰδοῦμεν, φανερὸν γὰρ ἐστὶν, ὅτι οὐ βλέπο-
f 156 r] μεν τελείως τὸ | πρᾶγμα εἰς τὸ ὅποῖον δὲν κρατοῦμεν διὰ πολλὴν ὥραν
105 τὴν θεωρίαν. Προσέτι χαρακτηρ ἐστὶ τῶν ἀφρόνων κρίνειν ἄνευ στοχα-
σμοῦ καὶ μακρᾶς προσοχῆς. Ἐκ τούτου ἀκολουθεῖ ὅτι ἀναγινώσκοντες
πολλοὶ ἄνθρωποι τὰ αὐτὰ βιβλία, ἄλλοι σημειοῦσι καὶ ἄλλοι οὐδὲν βλέ-
πουσιν ἄξιον σημειώσεως, δι' ὅτι οἱ πρῶτοι ἐξάνοιξαν ὅ,τι δὲν εἶδαν οἱ

87 ἐκ τοῦ κρίνειν K

90 δεῖ ἀμφιβάλλειν Πρβ. DD II, 22. Le premier était de ne recevoir jamais aucune chose pour vraie, que je ne la connusse évidemment être telle; c'est à dire d'éviter soigneusement la précipitation et la prévention et de ne comprendre rien de plus en mes jugements que ce qui se présenterait si clairement et si distinctement à mon esprit que je n'eusse aucune occasion de le mettre en doute.

101 ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀτενίσωμεν ἐκεῖ μὲ μακρὰν προσοχήν τῆς διανοίας τὰ ὄμματα. . . Πρβ. DM IV, p. 70. Car certainement j'y parviendrai si j'arrêta suffisamment mon attention sur toutes les choses que je conçois parfaitement, et si je les sépare des autres que je ne conçois qu'avec confusion et obscurité: quoi dorénavant je prendrai soigneusement garde. Πρβ. ἐπίσης LPR I, p. 25. Il est vrai néanmoins qu'une grande partie des faux jugements des hommes ne vient pas de ce principe et qu'elle n'est causée que par la précipitation de l'esprit et par le défaut d'attention, qui fait que l'on juge témérairement de ce qui l'on connaît que confusement et obscurément. . . καὶ p. 27 . . . aussi il m'en faut poursuivre d'autres pour reconnaître la vérité que la clarté même qu'il l'environne.

δεύτεροι, ἐκεῖνοι γὰρ μετὰ προσοχῆς καὶ στοχασμοῦ ἐποίησαν τὴν ἀνά-
110 γνῶσιν.

γ^{ον} πρέπει μετὰ τὴν πρέπουσαν τοῦ πράγματος θεωρίαν διαιρεῖν ὅσα
ἐξανοίξαμεν φανερώς εἰς τὸ πρᾶγμα καὶ ὅσα συγκεχυμένως μόνον καὶ
ἀδήλως εἶδομεν· οὕτω γὰρ ὁμολογοῦμεν μόνον τὰ σαφῆ καὶ ἐξετάζομεν
ἔτι τὰ ἀδηλα. Μετὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης τῶν δῆλων καὶ ἀδήλων πρα-
115 γμάτων φεύγομεν τὴν πλάνην, ἣν ἐλάβομεν παρὰ τινων προκαταλήψεων
τῆς νηπιότητος, δι' ὧν ἄνευ ἐξετάσεως εἶχομεν ὡς δῆλα καὶ ἀληθῆ πρά-
γματα ἀδηλα καὶ ψευδῆ. Οὕτω τινὲς νομίζουσι τὴν θερμότητα εἶναι διά-
φορον τῆς κινήσεως τῶν μερῶν τοῦ πυρός, διότι οὕτως ἐξ ἀρχῆς ἐνόη-
σαν αὐτήν.

120 δ^{ον} οὐ δεῖ συγκατατίθεσθαι, εἰμὴ δταν ἡ φανερὰ γνῶσις τοῦ πράγμα-
τος ζητεῖ τὴν συγκατάθεσιν. Ἡ φανερὰ γνῶσις γὰρ καὶ σαφῆς τοῦ πρά-
γματος ἰδέα ἐστὶ τὸ σημεῖον τῆς ἀληθείας, διότι οὐ δυνάμεθα βεβαιοῦσθαι
ἐν ταῖς ἡμετέραις κρίσεσιν, ὅτι οὐ πλανόμεθα, εἰ μὴ διὰ τῆς φανερᾶς
f 156 v] τῶν πραγμάτων γνώσεως. Εἰ γὰρ | πλανᾶται ὁ συγκατατιθέμενος,
125 δταν ἀναγκάζῃ αὐτὸν κρίνειν τοῦ πράγματος ἢ φανέρωσις, ἣν ὁ Θεὸς τῆς
πλάνης αἷτιος, ὃς ἐδιώρισεν πρὸς τὸ ψεῦδος αἰεὶ τὸν νοῦν.

Ἐπειδὴ ὡδε λέγομεν περὶ τοῦ ὀρθῶς νοεῖν, ἔδει ἐξηγεῖν τὸν τρόπον
καθ' ὃν νοοῦμεν τὰ πράγματα. Ἀλλὰ τοῦτο ἴδιον τῶν μεταφυσικῶν ἐστίν,
οἱ ὅποιοι θεωροῦσιν τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἐννοιῶν αὐτῆς. Χρεω-
130 στοῦμεν δὲ ἡμεῖς εἰπεῖν μόνον, ὅσα εἰσὶν ἀναγκαῖα, ὅπως φύγωμεν τὴν
πλάνην καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τῷ νοεῖν. Ἡμεῖς οὖν τῶν διαφόρων προσβολῶν
καὶ κινήσεων ἃς ποιοῦσι τὰ ἐξωτερικὰ σώματα ἐν ταῖς ἡμετέραις αἰσθή-

111 Πρέπει μετὰ τὴν πρέπουσαν θεωρίαν διαιρεῖν ὅσα ἐξανοίξαμεν. Πρβ. DD II, 23, p. 35 le second (précepte), de diviser chacune de difficulté que j'examinerais en autant de parcelles qu'il se pouvait et qu'il serait requis pour le mieux résoudre.

116 προκαταλήψεις τῆς νηπιότητος. Πρβ. DD II § 22, p. 35 νὰ ἀποφεύγω προσεκτικὰ τὴ βιασύνη καὶ τὴν προκατάληψη. LPR, Second Discours, p. 38. . . pour se détromper d'une infinité des fausses idées que les préjugés de notre enfance on laissé dans notre esprit. καὶ p. 304. . . puisque au contraire, il y a rien de plus capable de nous entretenir dans l'erreur que de nous arrêter à ces préjugés de notre enfance. καὶ p. 82. L'unique remède (pour les idées confuses) à cet inconvénient, est de nous défaire des préjugés de notre enfance, et de ne rien croire de ce qui est du ressort de notre raison, par ce que nous en avons jugé autrefois, mais par ce que nous en jugeons maintenant.

121 Φανερὰ γνῶσις τοῦ πράγματος. Πρβ. DD II, § 22.

127 Ἐπειδὴ ὡδε λέγομεν περὶ τοῦ ὀρθῶς νοεῖν. Πρβ. LPR I, p. 46 Des idées selon leur nature et leur origine. Ἐξετάζονται ὅλα τὰ προβλήματα ποῦ θέτει ὁ Δαμοδὸς χωρὶς νὰ παίρνει σαφῆ θέση. Ὁ Arnauld δέχεται: (δ.κ. σσ. 50, 52) Il est donc faux que toutes nos idées viennent de nos sens. Ἀπορρίπτει τὴ θέση τοῦ Gassendi: omnis idea ortum ducit a sensibus. Οἱ ἰδέες ὑπάρχουν στὸ πνεῦμα μας, δὲν κατάγονται ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις παρὰ μόνον εὐκαιριακά, καθ' ὅσον οἱ αἰσθήσεις δίνουν τὴν εὐκαιρία στὴν ψυχὴ νὰ σχηματίσει διάφορες ἰδέες. . . οἱ ἰδέες σχεδὸν πάντοτε δὲν ἔχουν τίποτε τὸ ὁμοιο μ' αὐτὰ ποῦ γίνονται στὶς αἰσθήσεις καὶ στὸν ἐγκέφαλο.

- σεσι, νοοῦμεν διάφορα πράγματα: τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὰ ζῶα, τὰ φυτά, τοὺς λίθους καὶ τὰ ὄμοια. Δεῖ τοίνυν διαιρεῖν ὧδε τὰ δῆλα τῶν ἀσαφῶν. Δῆλον καὶ βέβαιον ἐστίν, ὅτι τῇ ἀφορμῇ τῶν κινήσεων ἐκείνων ἔχομεν ἐν τῷ νῷ ἐννοίας καὶ ἐνθυμήσεις τινὰς τὰς ὁποίας καλοῦμεν ἰδέας, διότι ἔχουσιν διαφόρους μορφάς. Οὐκ ἐστὶν ὁμοῦς ἐξ ἴσου δῆλον, εἰ ἀναγκαῖον ἐστὶ τὰς ἰδέας ταύτας ὅλως ὁμοιοῦσθαι τοῖς πράγμασιν ἐξ ὧν ἐγεννήθησαν.
- 140 Ὡσαύτως οὐκ ἐξετάζω νῦν, πότερον ἀπατηλαὶ εἰσὶν αἱ αἰσθήσεις. Ἄρκει γάρ, ὅπως μὴ πλανώμεθα, ὁμολογεῖν μόνον, ὅτι κατὰ διαφόρους τῶν ἀντικειμένων προσβολὰς ἔχομεν αἰσθήματα καὶ διαφόρους ἰδέας. Ἔτερον πλὴν τούτου οὐκ ἐστὶ δῆλον. Ἔργον ἐστὶ τῶν μεταφυσικῶν ἐρευνᾶν, πότερον πᾶσαι αἱ γνώσεις ἀρχονται ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἢ ἐστὶ
- 145 καὶ ἡ γνώσις μὴ ἀρχομένη ἐξ ἐκείνων. Βλέπομεν ὁμοῦς διὰ τῆς πείρας, ὅτι ἐν τοῖς γεωμετρικοῖς σχήμασι ὁ νοῦς ὁρᾷ πολλὰ ἰδιώματα, ἀναλογίας καὶ σχέσεις, αἱ ὁποῖαι οὐκ εἰσὶ αἰσθηταὶ μήτε δύνανται ταύτας ποιεῖν γνωστὰς αἱ αἰσθήσεις· διὸ φανερόν ἐστὶν ὑπάρχειν ἐν ἡμῖν τινὰς ἰδέας ἀπλῶς πνευματικὰς, αἱ ὁποῖαι δηλ. οὐ κοινωνοῦσιν τοῖς σωματικοῖς ἰδιώ-
- 150 μασιν, οἷον αἱ ἰδέαι τῶν ἰδιωμάτων τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἰδέα αὐτῆς. Σημειωτέον ἔτι, ὅτι, καθάπερ βεβαιοῖ ἡ πείρα, ἡμεῖς ἔχομεν ἐν ἡμῖν τὰς ἀρχὰς καὶ σπέρματα πάσης ἀληθείας καὶ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν. Εἰ γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἦν ὡσπερ ὁ ἀγραφὸς χάρτης, πῶς ἐδύνοντο εὑρεῖν τὰς ἐπιστήμας διὰ τῆς μελέτης καὶ τοῦ στοχασμοῦ οἱ πρῶτοι εὑρεταί.
- 155 Ἡμεῖς οὐ κρίνομεν περὶ τῶν πραγμάτων, εἰ μὴ διὰ μέσον τῶν ἰδεῶν, διὸ δεῖ ἐν τῇ λογικῇ ἐξετάζειν τὰς ἰδέας. Ὀνομάζεται οὖν ἰδέα, ἥτοι ἐν-
f 157 r] ἔννοια, ὅ,τι προσφέρεται ἐν τῷ νῷ ὅταν νοῆ | ἐν πράγμα, ἡ ἰδέα αὕτη ἐστὶν ἡ μορφή τοῦ στοχασμοῦ τὸν ὁποῖον ἔχει τότε ὁ νοῦς. Οἷον ὅταν στοχάζωμαι τὴν πόλιν τῆς Ρώμης λέγεται ἰδέα ὅ,τι ἔρχεται καὶ προσ-
- 160 φέρεται εἰς τὸν νοῦν, ἡ πόλις δὲ τῆς Ρώμης ἐστὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἰδέας. Οὕτως ὅταν βλέπω ἐν δένδρον λαμβάνω μίαν ἰδέαν, ἥτις διαμένει ἐν ἐμοί, εἰ καὶ μὴ ὑπάρχει τὸ δένδρον. Μὴ νομίσης δέ, ὅτι ἔχομεν μόνον τὰς ἰδέας τῶν σωμάτων. Ταύτας γὰρ ἔχομεν καὶ ἐκ τῶν ἀπλῶς νοητῶν καὶ πνευματικῶν πραγμάτων, ἐν οἷς νοοῦμεν διάφορα ἰδιώματα καὶ ὁνόμοια τοῖς
- 165 τοῦ σώματος ἰδιώμασι. Π.χ. ὅταν στοχάζωμαι ὅτι ἐστὶ δίκαιον ἀπομένειν ἐκάστῳ τὸ προσήκον, ἐγὼ ἔχω περὶ τούτου ἐν τῷ νῷ φανεράν τὴν ἰδέαν, ἐν τῷ ὁποίῳ πράγματι οὐ βλέπομεν μήτε χρῶμα, μήτε σχῆμα,

162 τὰς ἰδέας μόνον L

152 Εἰ γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἦν ὡσπερ ὁ ἀγραφὸς χάρτης. Πρβ. Β. Δαμοδοῦ, Μεταφυσικὰ ζητήματα, Οἱ σχολαστικοὶ κοινῶς ὁμοῦ μὲ τὸν Ἀριστοτέλην νομίζουσιν, ὅτι ἡμεῖς ὅταν γεννηθοῦμεν ἔχομεν τὸν νοῦν ὡσάν «πίνακα ξηστὸν» ὅπου μὴ ἔχοντας κανένα σχῆμα εἶναι ἐπιτήδειος εἰς ὅλα τὰ σχήματα. Πρβ. Ἀριστ. Περί ψυχῆς 429 b 31 Δεῖ δ' οὕτως ὡσπερ ἐν γραμματεῖῳ, ᾧ μηδὲν ὑπάρχει ἐντελεχεῖα γεγραμμένον.

μήτ' ἄλλο τι σωματικόν. Ὅθεν βεβαιούμαι εἶναι ἰδέας διαφόρους ἐκείνων τὰς ὁποίας εἰσάγουσι τὰ σώματα. Λοιπὸν εἶναι φανερόν, ὅτι νοοῦν-
 170 τες ἔχομεν τὰς ἰδέας τῶν πραγμάτων, ἄδηλον δὲ ἐστὶν τί εἰσὶν αὐταὶ αἱ ἰδέαι. Προσέτι διὰ τῆς πείρας ἐστὶ φανερόν, ὅτι ἡμεῖς δυνάμεθα σχηματίζειν ἰδέας κατ' ἀρέσκειαν. Οὕτως ἐγὼ σχηματίζω τὴν ἰδέαν ἀνθρώπου ἔχοντος χεῖρας πενήτηκοντα. Ἐκ τούτου ἀκολουθεῖ ὅτι, ὅταν | ἡμεῖς
 f 158 r] κρίνωμεν περὶ τῶν πραγμάτων κατὰ τὰς ἰδέας ἃς ἐλάβομεν παρὰ τῆς
 175 φύσεως καὶ οὐ πιστεύομεν τὰ πράγματα, εἰ μὴ καθὼς φανερῶς ποιούσι βλέπειν αὐτὰ αἱ ἰδέαι, οὐ πλανόμεθα. Οὕτως ὅταν ὁρῶ ἔμπροσθέν μου ἓνα δένδρον, ἡ ἰδέα ἣν ἔχω οὐ γεννᾶται παρ' ἐμοῦ: δι' ὃ, ὅταν κρίνω ὑπάρχειν τὸ δένδρον τὸ ὁποῖον ὁρῶ καὶ ἄπτομαι, οὐ πλανῶμαι. Ἐκαστον πρᾶγμα ἐστὶ ὅ,τι φανερώνει ἡ φυσικὴ ἰδέα αὐτοῦ. Διὸ πρὸς τὸ ὀρθῶς
 180 νοεῖν, δεῖ προσέχειν τῇ ἰδέᾳ ἐκείνῃ καὶ τοῖς περιεχομένοις ἐν αὐτῇ. Αὕτη ἡ ἰδέα καὶ ἔννοια καλεῖται οὐσία τοῦ πράγματος καθ' ὃ πρᾶγμα γινώσκεται, λ.χ. ἡ οὐσία τοῦ τριγώνου ἐστὶν ἡ ἰδέα ἣν ἔχει περὶ ἐκείνου. Ἀκολουθεῖ οὖν ἐκ τούτου, ὅτι εἰς τὸ πρᾶγμα εὐρίσκεται πᾶν ὅ,τι περιέχεται ἐν τῇ αὐτοῦ ἰδέᾳ φανερῶς. Δεῖ οὖν ἀεὶ ἐξετάζειν τί περιέχει φανερῶς μία
 185 ἰδέα ἄνευ προσθήκης ἢ μειώσεως. Διὰ τοῦτο δεῖ ἐθίζειν τὸν νοῦν ἔχειν ἰδέας φανεράς, ὅπως δι' αὐτῶν μάθῃ τὴν σαφήνειαν· τοιαῦται εἰσὶν αἱ ἰδέαι τῶν γεωμετρικῶν πραγμάτων, οἷον ἡ ἰδέα τῆς ὀρθῆς γραμμῆς, τῶν τριγώνων, τῶν τετραγώνων, ἐστὶ σαφῆς καὶ φανερά, διότι εἰκονίζουσι σαφῶς τῷ νῷ τὸ πρᾶγμα. Ὅταν θεωροῦμεν μίαν ἰδέαν, δυνάμεθα νοεῖν
 f 158 v] πᾶν ὅ,τι περιλαμβάνει ἢ ἐν μέρος μόνον τῆς ἰδέας | π.χ. στοχαζόμενος μίαν γραμμὴν δύναμαι προσέχειν μόνον τῷ μήκει αὐτῆς, ὡσπερ στοχαζόμενος μίαν ὁδὸν δύναμαι προσέχειν τῷ πλάτει αὐτῆς μόνον.

Ὅταν νοοῦμεν ἐν πρᾶγμα προσέχοντες καὶ στοχαζόμενοι πᾶν ὅ,τι ἐστὶ τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνο, ἡ ἰδέα καλεῖται ἔννοια ὀλική, ὅταν δὲν στοχαζώ-
 195 μεθα πᾶν ὅ,τι ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, ἡ ἰδέα λέγεται ἔννοια κατὰ μέρος. Τὸ νοεῖν οὖν ἐν μέρος τῆς ἰδέας καὶ μὴ προσέχειν ὅλη τῇ ἰδέᾳ, καλεῖται ἀφαίρεσις νοερὰ καὶ διαίρεσις κατ' ἐπίνοιαν.

Πολλάκις ἡμεῖς νοοῦμεν καὶ γινώσκομεν τὰ πράγματα κατὰ τὴν εἰδησιν ἣν ἐλάβομεν ἐτέρωθεν. Ὅταν γὰρ ὁμιλοῦμεν, κοινονοῦμεν τὰς
 200 ἰδέας ἃς ἔχομεν, διὸ δεῖ ἐξετάζειν, πῶς δυνάμεθα νοεῖν τὰς ἀληθεῖς ἰδέας ἐκείνων τῶν ὁποίων ἀναγινώσκομεν τὰ συγγράμματα. Ὁ λόγος συντίθεται ἐκ τῶν φόνων τοὺς ὁποίους οἱ ἄνθρωποι ἐδιώρισαν διὰ σημεῖα τῶν αὐτῶν ἰδεῶν, καθάπερ χρῶνται τοῖς χαρακτῆρσι διὰ σημεῖα τῶν φόνων ἐκείνων ἥτοι φωνῶν. Διὸ ὁ φιλόσοφος ὁ ἐρευνῶν τὴν ἀλήθειαν,
 205 οὐ διαλέγεται περὶ τῶν φωνῶν ἀλλὰ ζητεῖ μόνον μαθεῖν τὴν σημασίαν καθ' ἣν ὁ ἄλλος ἔλαβεν τὴν φωνήν. Διὸ δεῖ διὰ τοῦ ὀρισμοῦ ἐξηγεῖν τί

θέλομεν δηλοῦν σὺν τῇ φωνῇ· πᾶσα γὰρ φωνὴ δύναται εἶναι σημεῖον
f 159 τ] πάσης κατ' ἄ | ρέσκειαν σημασίας, ζητεῖ ὁμως τὸ δίκαιον μὴ χρῆσθαι
ταῖς φωναῖς μιᾶς γλώσσης εἰ μὴ κατὰ τὴν κυρίαν αὐτῶν σημασίαν, καθ'
210 ὁ δηλ. ἡ συνήθεια ἐδιώρισεν αὐτάς. "Όταν οὖν τις λαμβάνῃ τὰς φωνὰς
κατ' ἄλλην σημασίαν, δεῖ εἰπεῖν τοῦτο καὶ δηλοῦν διὰ τοῦ ὀρισμοῦ. Πολ-
λάκις δεῖ ἐξηγεῖν τὰς φωνὰς, διότι ἡ γλῶσσα οὐχ εὐρέθη διὰ μόνους
τοὺς φιλοσόφους ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ κατὰ τὰς προ-
λήψεις τῆς νηπιότητος. Ἐκ τούτου ἀκολουθεῖ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχειν
215 ἰδέας συγκεχυμένας τὰς φωνὰς αἷς χρῶνται. Α.χ. ἡ φωνὴ αὕτη: θερμόν,
εἰς τὸ στόμα τοῦ κοινοῦ λαοῦ σημαίνει ἰδέαν συγκεχυμένην, διότι διὰ
τῆς φωνῆς ταύτης ὀνομάζει θερμόν καὶ τὸ πῦρ, ὅπερ ἐστὶν αἷτιον τῆς ἐν
ἡμῖν θερμότητος καὶ προσέτι ἡμᾶς ὀνομάζει θερμοὺς οἱ ὁποῖοι αἰσθανό-
μεθα τὴν θερμότητα. Λοιπὸν πρέπει ὁ φιλομαθὴς νὰ εὐρίσκη ὄρους καὶ
220 φωνὰς οὐχ ὡς γραμματικός, ἀλλ' ὡς φιλόσοφος ζητῶν τὰς ἀληθεῖς ἰδέας
τὰς ὁποίας ἔχουσιν. Ἐν τῇ σχολαστικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ θεολογίᾳ εὐρί-
σκοῦνται πολλαὶ φωναὶ κοιναὶ καὶ συγκεχυμέναι, αἱ ὁποῖαι οὐδὲν διορί-
ζοῦσιν καὶ σαφῶς εἰκονίζουσιν.
"Αν ἐγὼ εἶχα σκοπὸν νὰ παραδώσω ὧδε κατὰ πλάτος τὴν λογικὴν,
225 ἔλεγον πολλὰ περὶ τῶν ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα λέγονται ὄροι, διότι ὀρίζου-
σιν, ἤγουν διορίζουσι τὰς ἰδέας τῶν πραγμάτων. Οἱ ὄροι οὗτοι λαμβά-

212 οὐκ K

210 "Όταν οὖν τις λαμβάνῃ τὰς φωνὰς κατ' ἄλλην σημασίαν. Πρβ. LPR, I, XII, p. 94 Voilà donc la grande utilité de la définition des noms de faire comprendre nettement de quoi il s'agit afin de ne pas disputer inutilement sur des mots que l'un entend d'un façon et l'autre d'autre, comme on fait souvent, même dans les discours ordinaires.

214 Ἐκ τούτου ἀκολουθεῖ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχειν ἰδέας συγκεχυμένας τὰς φωνὰς αἷς χρῶνται. Πρβ. LPR I, XI, p. 88. D'une autre cause qui met de la confusion dans nos pensées et dans nos discours, qui est que nous les attachons à des mots καὶ XII, p. 91. Du remède à la confusion qui naît dans nos pensées et dans nos discours de la confusion des mots; où il est parlé de la nécessité et de l'utilité de définir les mots dont on se sert et de la différence de la définition des choses d'avec la définition des noms.

215. Α.χ. ἡ φωνὴ θερμόν εἰς τὸ στόμα τοῦ κοινοῦ λαοῦ σημαίνει ἰδέαν συγκεχυμένην Πρβ. LPR I, IX De la clarté et distinction des idées et de leur obscurité et confusion, p. 78 Et comme ces idées ne sont point naturelles, mais arbitraires, on y a agi avec une grande bizarrerie. Car quoique la chaleur et la brûlure ne soient que deux sentiments l'un plus faible et l'autre plus fort, on a mis la chaleur dans le feu, et l'on a dit que le feu a de la chaleur. Πρβ. ἐπίσης σ. 371, σημ. 17. Le vulgaire dit le feu est chaud. . . Les philosophes disent le chaud. . . ne sont que des sensations en nous; supposer que ces sensations sont dans le feu. . . c'est une absurdité. La contradictions est plus apparente que réelle: elle vient d'un abus de mots de la part de philosophes et d'une confusion des idées de la part du vulgaire. . . Reid, Essais sur les Facultés intellect. Ess. II, ch. XVII, Oeuvres comp. t. III, p. 281.

f 159 υ] νοῦσι τὰ ὀνόματα ἐκ τῶν ἰδεῶν τὰς | ὁποίας σημαίνουσι. Καλεῖται ἀπο-
 λελυμένος ὄρος, ὅταν σημαίῃ ἐν πράγμα τὸ ὅποιον νοεῖται μόνον, ὡς πάν-
 230 τοτε ἑτέρου κεχωρισμένον. Ὅλον ὁ ὄρος γῆ. Ὅταν ἡ ἰδέα ἐνὸς ὄρου περι-
 ἔχη μίαν σχέσιν τοῦ σημανομένου πράγματος μετὰ τινος ἑτέρου, λέγε-
 ται σχετικὸν καὶ συσσωρευτικόν, ὅλον ἢ φωνὴ μέγας, δηλοῖ πρᾶγμα τὸ
 ὅποιον συγκρίνεται ἑτέρῳ κατὰ τοῦ ὁποίου τὴν σχέσιν τὸ πρᾶγμα λέγε-
 ται μέγα. Ὁ ἀφηρημένος ὄρος ἐστὶν ἐκεῖνος ἐν ᾧ τὸ σημανόμενον πρᾶ-
 γμα οὐ θεωρεῖται ὁλοκλήρως ἀλλὰ κατὰ μέρος, ὅλον ὅτι νοῶ τὸν ἥλιον ὡς
 235 φωτιστικὸν καὶ ὄχι ὡς κανστικόν. Αὗται αἱ ἀφηρημέναι γνώσεις τῶν πρα-
 γμάτων εἰσὶ γενικαί, π.χ. ὅταν ἐγὼ στοχάζωμαι τινὰ μερικὸν ἄνθρωπον,
 μὴ προσέχων εἰς ὅ,τι ἐκεῖνος καὶ δι' οὗ διαφέρει τῶν ἄλλων ἀνθρώπων,
 ποιῶ ἔννοιάν τινά γενικὴν καὶ κοινήν. Τὰ ὀνόματα μετὰ τῶν ὁποίων ἀρ-
 μόζονται εἶναι αἱ ἀφαιρέσεις καὶ ἔννοιαι, εἰσὶ τὰ πέντε καθόλου: γένος,
 240 εἶδος, διαφορὰ, ἴδιον καὶ συμβεβηκός. Τὰ καθόλου ταῦτα θεωροῦσι κατὰ
 πλάτος οἱ διαλεκτικοί. Ἀληθῶς δὲ οὐκ εἰσὶν ἄξια τοσαύτης διδασκαλίας
 δι' ἧς ματαίως ἀπόλλυται ὁ καιρός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΒΑΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΝΟΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΘΩΣ ΚΡΙΝΕΙΝ

f 160 ρ] Ὅσα εἶπομεν ἄνω περὶ τῆς α^{ης} ἐννοίας ἀρκοῦσιν, | ὅπως διευθύνωσι
 τὴν δευτέραν ἢ ὁποία ἐστὶν ἡ κρίσις. Ἐπειδὴ κρίνειν οὐκ ἔστιν ἕτερον
 εἰ μὴ συγκατατίθεσθαι ἔχειν σχέσιν καὶ συνάφειαν μετὰ τινος ἑτέρου, ἢ
 μὴ συγκατατίθεσθαι ἔχειν τὸ πρᾶγμα τὴν σχέσιν ταύτην. Ἴνα οὖν ὀρθῶς
 κρίνωμεν, δὲν ζητεῖται ἄλλο εἰ μὴ ὀρθῶς νοεῖν τὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν
 250 τῶν πραγμάτων καὶ μὴ συγκατατίθεσθαι, εἰ μὴ ὅτε ἀναγκάζει ἡμᾶς ἡ
 σαφὴς ἰδέα τῶν ἰδίων πραγμάτων. Ὅταν θεωροῦνται μετὰ πάσης προ-
 σοχῆς τὰ πράγματα, εὐκόλως ξανοίγομεν τὴν σχέσιν αὐτῶν καὶ συνά-
 φειαν.

Ἡ φανέρωσις τῆς κρίσεως ἐστὶ κατάφασις ἢ ἀπόφασις. Ἐπειδὴ κρί-
 255 νειν ὅτι ἡ γῆ ἐστὶ σφαιροειδῆς σημαίνει τὴν ἐσωτερικὴν συγκατάθεσιν
 τῆς ψυχῆς. Ὅταν δὲ διὰ τῶν φωνῶν φανεροῦται ἡ συγκατάθεσις αὕτη
 τότε καταφάσκομεν τὴν γῆν εἶναι σφαιροειδῆ. Ὡσαύτως κρίνειν τὸ ζῶον

228 ὡς κεχωρισμένον παντός ἑτέρου L

231 σημαντικόν L

246 τὴν ἑτέραν, ἢ K

240 τὰ καθόλου ταῦτα θεωροῦσιν κατὰ πλάτος οἱ διαλεκτικοί. Πρβ. LPR, p. 70 Et voilà plus qu'il n'en faut touchant les cinq universeux qu'on traite dans l'école avec tant d'étendu. Car il sert de très peu de savoir qu'il y a des genres. . . mais l'importance est de reconnaître les vrais genres.

μη είναι λίθον, σημαίνει αντιγνωμίαν τῆς θελήσεως, ἥτις φανεροῦται διὰ τῶν φωνῶν μεθ' ὧν ἀποφάσκομεν τὸ ζῶον εἶναι λίθον. *Ὅπως οὖν γίνε-
260 ται ὀρθή ἢ κατάφασις, δεῖ ὁμολογεῖν μόνον ὅσα παρίστησιν ἡμῖν τοῦ πράγματος ἢ ἰδέα καὶ ὅσα ἔχουσι συνάφειαν μετ' αὐτῆς, ὅσα δὲ ἀντιμάχονται τῇ ἰδέᾳ τοῦ πράγματος δεῖ ἀποφάσκειν.

*Ἡ φανέρωσις τῆς κρίσεως λέγεται ἀπόφασις, ἐπαγγελία καὶ πρότασις ἢ ὅποια ἔχει τουλάχιστον τρεῖς ὅρους ἢ ἐμφανῶς ἢ συνεπτυγμένως. *Ὁ
265 α^{ος} ὅρος σημαίνει τὸ πρᾶγμα περὶ τοῦ ὁποῖου ὁμιλοῦμεν καὶ διὰ τοῦτο f 160 v] καλεῖται ὑποκείμενον, ὁ ὕστερος | ὅρος σημαίνει τὸ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον λέγεται ἥτοι ἀποδίδεται τῷ ὑποκειμένῳ, ὅθεν καλεῖται κατηγορούμενον, ἥτοι λεγόμενον καὶ ἀποδιδόμενον. *Ὁ ὅρος ὁ δεύτερος, ὁ ὁποῖος σημαίνει τὴν κατάφασιν ἢ τὴν ἀπόφασιν ἐστὶ τὸ ῥῆμα, τὸ ὁποῖο συνάπτει τὸ κατη-
270 γορούμενον τῷ ὑποκειμένῳ καὶ χωρίζει αὐτὰ διὰ τοῦ μορίου οὐ. Ὅλον ἐν τῇ προτάσει: ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον, ἢ φωνῆ ἄνθρωπος ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ἢ φωνῆ ζῶον τὸ κατηγορούμενον, τὸ ῥῆμα ἐστὶ σημαίνει τὴν κατάφασιν καὶ καλεῖται σύνδεσμος καὶ συμπλοκὴ τῶν δύο ὀρων. Κυρίως γὰρ τὸ ῥῆμα οὐκ ἐστὶν ὅρος τῆς προτάσεως, τουτέστιν ἄκρον αὐτῆς, ἀλλ' ἐ-
275 νῶσις τῶν ἄκρων, τοῦ ὑποκειμένου δηλαδὴ καὶ τοῦ κατηγορουμένου. Ὅτως ἡ πρότασις αὕτη: ἀγαπῶ, συνεπτυγμένως ἔχει τὰ ἄκρα καὶ τὸν σύνδεσμον, διατὶ διαλύεται: ἐγὼ εἰμι ἀγαπῶν. Σημαίνει γὰρ τὴν κατάφασιν τοῦ νοῦς τὸ ῥῆμα καὶ ἡ κατάφασις οὐ γίνεται ἄνευ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου.

280 *Ἡ πρότασις διαιρεῖται εἰς διάφορα εἶδη, ἐπειδὴ ἢ ἐστὶν ἐνικὴ ἢ μερικὴ ἢ κοινὴ, κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ ὑποκειμένου, ἢ ὅποια σημαίνει ἢ ἐν διωρισμένον ἢ ἐν ἀδιόριστον πρᾶγμα, ἢ πολλὰ συγκεχυμένα. *Ὅσαύτως ἄλλη f 161 r] ἐστὶ καταφατικὴ | καὶ ἄλλη ἀποφατικὴ κατὰ τὸ κατηγορούμενον τὸ ὁποῖον ἢ καταφάσκει περὶ τοῦ ὑποκειμένου ἢ ἀποφάσκει ἔχων τὸ μόριον
285 οὐ πρὸ τοῦ συνδέσμου.

*Ὁμοίως ἡ πρότασις ἄλλη ἐστὶν ἀπλῆ καὶ ἄλλη σύνθετος καὶ συμπελεγμένη. *Ἀπλῆ ἐστὶν ἢ ποιοῦσα μίαν κατάφασιν ἢ ἀπόφασιν, οἷον ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον, ζῶον οὐκ ἐστὶ λίθος. Σύνθετος ἐστὶν ἢ συνισταμένη ἐπὶ δυοῖν ἀπλῶν, οἷον ἄνθρωπος ἐστὶ λογικὸς καὶ ἵππος ἐστὶ χρεμετιστικὸς.
290 *Ἡ σύνθετος πρότασις διαιρεῖται εἰς διάφορα εἶδη κατὰ τὰ διάφορα μόρια μεθ' ὧν ἐνοῦνται ὡς ἀπλαῖ προτάσεις. *Ὅθεν ἄλλη λέγεται συνδετικὴ ἔχουσα τὸ μόριον καί, ἄλλη διαζευτικὴ ἔχουσα τὸ μόριον ἢ, ἄλλη ὑποθετικὴ ἔχουσα τὸ μόριον εἰ, ἄλλη αἰτιολογικὴ διὰ τοῦ μορίου δι. *Ὅλον τὸ ζῶον ἐστὶ αἰσθητικὸν καὶ ὁ λίθος ἀναίσθητος, σὺ ἢ γράφεις ἢ οὐ γρά-

258 - 259 σημαίνει... λίθον om. K

270 τοῦ οὐ K

281 - 282 διωρισμένον πρᾶγμα ἢ ἐν ἀδιόριστον L

292 - 293 ὑποθετικὴ διὰ τοῦ μορίου εἰ L

295 φεις, εἰ ἐστὶν ζῶον ἐστὶν αἰσθητικόν, ἐστὶν ἀγαθὸς ὅτι φυλάσσει τὸν θεῖον νόμον.

Τῆς προτάσεως ἰδιώματα ἐστὶν ἡ ἀντίθεσις καὶ ἡ ἀντιστροφή. Ἐκ τῶν προτάσεων γὰρ τινὲς ἔχουσιν ἀντιμαχίαν καὶ λέγονται ἀντίθετοι, δεῖ δὲ ταύτας μὴ διαφέρειν κατὰ τοὺς δρους. Ἡ ἀντίθεσις ἄλλη ἐστὶν
300 ἀντιφατική, ἄλλη ἐναντία, ἄλλη ὑπεναντία καὶ ἄλλη ὑπάλληλος. Ὅταν αἱ
f 161 v] προτάσεις διαφέρουσι κατὰ τὴν ποσότητα καὶ ποιότητα | (ἧτις ἐστὶ τὸ καταφατικὸν καὶ ἀποφατικὸν ἐν αὐταῖς), λέγονται ἀντιφατικά, ὡς πᾶν ζῶον ἐστὶν οὐσία, τί ζῶον οὐκ ἐστὶν οὐσία. Ὅταν διαφέρουσι κατὰ
μόνην τὴν ποιότητα καὶ εἰσὶν ἀμφοτέραι κοιναί, λέγονται ἐναντία. Ὅσον
305 πᾶν ζῶον ἐστὶν οὐσία, οὐδὲν ζῶον ἐστὶν οὐσία. Ὅταν διαφέρουσι κατὰ ποιότητα καὶ εἰσὶν ἀμφοτέραι μερικαί, λέγονται ὑπεναντία. Ὅσον τις ἄνθρωπος σπουδάζει, τις ἄνθρωπος οὐ σπουδάζει. Ὅταν διαφέρουσι κατὰ
μόνην τὴν ποιότητα λέγονται ὑπάλληλοι, ὅτι μία δηλαδὴ ἡ μερική
κεῖται ὑπὸ τῆς ἄλλης (sic), δηλ.: περιέχεται ἐν τῇ κοινῇ. Ὅσον πᾶν ζῶον
310 ἐστὶν οὐσία, τί ζῶον ἐστὶν οὐσία. Αὗται αἱ ὑπάλληλοι κυρίως οὐκ εἰσὶν ἀντίθετοι, διότι οὐ διαφέρουσιν κατὰ τὴν ποσότητα. Ὡσαύτως αἱ ὑπεναντία οὐκ ἔχουσιν τὸ αὐτὸν ὑποκείμενον καὶ διὰ τοῦτο κυρίως οὐκ ἔχουσιν ἀντίθεσιν. Ἀντιστροφή τῶν προτάσεων ἐστὶν ὅταν, ἐκ μιᾶς προτάσεως κατὰ συμπέρασμα γίνεται ἄλλη διὰ τὴν συνάφειαν ἣν ἔχουσι. Τοῦτο
315 δὲ γίνεται διὰ τῆς μεταλλαγῆς τοῦ κατηγορουμένου εἰς ὑποκείμενον καὶ ἐναλλάξ. Ὅσον οὐδὲν ζῶον ἐστὶ λίθος ἄρα οὐδεὶς λίθος ἐστὶ ζῶον. Ὅπως γίνεται ὀρθῶς ἡ ἀντιστροφή, ἧτις ἐστὶ συλλογισμὸς, δεῖ σκοπεῖν, πῶς τὸ ἐν ἀκολουθεῖ τῷ ἄλλῳ. Ὅθεν, εἰπω: πᾶς ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον |
f 162 r] οὐκ ἀντιστρέφω, ἄρα πᾶν ζῶον ἐστὶν ἄνθρωπος, ἀλλ' ἄρα τί ζῶον
320 ἐστὶ ἄνθρωπος, αὕτη γὰρ ἀκολουθεῖ ἐκ τῆς πρώτης, οὐχὶ δὲ ἡ ἄλλη λέγουσα, πᾶν ζῶον ἐστὶν ἄνθρωπος.

Διὰ τὴν ἀλήθειαν τῶν προτάσεων ἐστὶν ὁ κανὼν οὗτος: ὅταν τὸ κατηγορούμενον προσήκει τῷ ὑποκειμένῳ ἀληθεύει ἢ καταφατικὴ πρότασις καὶ ψεύδεται ἢ ἀποφατικὴ, ὅταν δὲ τὸ κατηγορούμενον οὐ προσήκει, ψεύδεται
325 ἢ καταφατικὴ καὶ ἀληθεύει ἢ ἀποφατικὴ. Καὶ ταῦτα περὶ τῆς β^ας ἐννοίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΝΟΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΘΩΣ ΣΥΛΛΟΓΙΖΕΣΘΑΙ

Συλλογίζεσθαι εἶναι νὰ βλέπωμεν, ὅτι δύο πράγματα ἐνοῦνται ἀλλήλοις καὶ διὰ τοῦτο συμπεραίνομεν, ὅτι τεθέντος τοῦ ἐνὸς ἀκολουθεῖ τὸ

303 ἀντιστρέφουσι K

305 ἀντιστρέφουσι K

319 - 320 ἀλλ' . . . ἄνθρωπος om. K

330 ἄλλο· τότε συλλογίζομεθα, όταν μὴ βλέποντες σαφῶς τὴν ἔνωσιν τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορουμένου μιᾶς προτάσεως ἢ τὴν ἀντιμαχείαν αὐτῶν, ζητοῦμεν μέσον τι ἡμῖν γνωστὸν δι' οὗ μανθάνομεν τὴν προειρημένην ἔνωσιν ἢ ἀντιμαχείαν. Ὅπως οὖν ποιῶμεν συλλογισμούς, δεῖ ἔχειν τὸν νοῦν πλήρη ἀσφαλῶν καὶ βεβαίων ἀρχῶν. Διότι διὰ τῶν ἀρχῶν 335 ἐκείνων δυνάμεθα συμπεραίνειν διὰ μερικὰ πράγματα, τὰ ὅποια κρέμονται παρ' ἐκείνων ἢ ἐναντιοῦνται ταῖς ἀρχαῖς, διὰ τοῦτο πᾶσα ἐπιστήμη *f* 162 *v*] ἔχει τὰς ἰδίας ἀρχάς. Ἡ θεολογία | λαμβάνει αὐτὰς ἐκ τῆς θείας γραφῆς, ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἀποστολικῆς παραδόσεως καὶ ἐκ τῆς κοινῆς γνώμης τῶν πατέρων. Εἰς τὴν φυσικὴν αἱ πείραι εἰσὶν αἱ ἀρχαί, 340 εἰς τὴν ἠθικὴν ἀρχαί εἰσὶν ἡ διδασκαλία τοῦ εὐαγγελίου καὶ ὁ ἔμφυτος λόγος δι' οὗ διακρίνεται τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. Ὁ ἄνθρωπος τοίνυν συλλογίζεται κατὰ τὰς πρώτας γενικὰς ἀρχάς καὶ κοινὰ ἀξιώματα τὰ ὅποια ἔχει. Ὅθεν πρέπει νὰ ἐξετάζη νὰ εἶναι φανερὰ καὶ βέβαια τὰ ἀξιώματα ἐκεῖνα· ὡσαύτως πρέπει νὰ βλέπη φανερῶς τὴν ἔννοιαν τῶν πρα- 345 γμάτων ἐν ἧ θεμελιούται ὁ συλλογισμὸς, ὁ συλλογισμὸς γὰρ ἐστὶ πείθεσθαι ὅτι ἐν πράγμα ἀληθεύει, διότι ἐνοῦται μετὰ τινος ἑτέρου τοῦ ὁποίου ἡ ἀλήθεια εἶναι φανερά. Ἐξόχως ὁ συλλογισμὸς θεμελιούται ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην: Τὰ ταυτιζόμενα ἐνὶ τρίτῳ καὶ ἀλλήλοις ταυτίζονται, ἢ ὅποια εἶναι φανερά. Οἷον δὲν ἤξεύρω ἂν τὸ α ταυτίζεται τῷ δ, γνωρίζω 350 δὲ ὅτι τὸ β ἐστὶν ἐν σὺν τῷ δ: ὅθεν δεῖ μὲ ἐρευνᾶν, εἰ τὸ α ταυτίζεται τῷ δ. Ἴδοῦ πᾶσα ἡ δύναμις τοῦ συλλογισμοῦ, τόσον οὖν ἦτον ἀρκετὸν περὶ συλλογισμοῦ, μήτε εἰσὶν ἀναγκαῖοι οἱ κανόνες ὅλοι τῶν διαλεκτικῶν. *f* 163 *r*] Οἱ γεωμέτραι γὰρ ὀρθῶς συλλογίζονται καὶ | οὐδὲν φροντίζουν τῶν διαλεκτικῶν κανόνων. Ὅμως πρὸς σαφεστέραν κατάληψιν λέγω δ,τι 355 ἀκολουθεῖ.

Μία πρότασις λέγεται ἀμφίβολος, όταν δὲν βλέπωμεν φανερῶς εἰ ἢ

330 - 331 τοῦ κατηγορουμένου καὶ τοῦ ὑποκειμένου L

342 πρώτας om. K

349 Λ.χ. L

353 Οἱ γὰρ γεωμέτραι K

354 - 355 τὰ ἀκόλουθα L

356 φανερῶς om. K

333 Ὅπως οὖν ποιῶμεν συλλογισμούς, δεῖ ἔχειν τὸν νοῦν πλήρη ἀσφαλῶν καὶ βεβαίων ἀρχῶν. Πρβ. Ἀριστ. Ἀναλ. ὕστερα. 72 a καὶ LPR IV, p. 307 Tout le monde demeure d'accord qu'il est important d'avoir dans l'esprit plusieurs axiomes et principes, qui, étant clairs et indubitables puissent nous servir de fondement pour connaître les choses les plus cachées.

353 Οἱ γεωμέτραι γὰρ ὀρθῶς συλλογίζονται. Πρβ. LPR IV, 9, p. 312 Et il faut avouer qu'il n'y a rien de plus admirable que d'avoir découvert tant des choses si cachées et les avoir démontrées par des raisons si fermes et si invincibles, en se servant de si peu de règles: de sorte qu'entre tous les philosophes ils ont seuls cet avantage d'avoir banni de leur école et de leurs livres la contestation de la dispute.

ἰδέα τοῦ κατηγορουμένου περιέχεται ἐν τῷ ὑποκειμένῳ καὶ τότε ἔχομεν
 χρεῖαν τρίτης τινος ἰδέας, ἥτις καλεῖται μέσον, ὅτι δι' αὐτῆς γινώσκεται
 ἡ ἀλήθεια τῆς ζητουμένης προτάσεως, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ συγκρίνω-
 360 μεν σὺν τοῖς δυσὶν ἁρξοῖς τῆς ἀμφιβόλου προτάσεως καὶ οὕτω ποιῶμεν
 δύο προτάσεις. Μετὰ ταύτας δὲ συμπεραίνομεν τὴν ἀμφίβολον πρότασιν,
 ἥτις ἐστὶ τὸ συμπέρασμα. Οἷον οὐ βλέπω φανερώς ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀθά-
 νατος, εὗρισκω τρίτον ἁρξον, δηλ. τὸ αἶλον, ὃ ὁποῖος καλεῖται μέσος
 365 ἁρξος. Σὺν τούτῳ συγκρίνω τὸ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον τῆς προ-
 τάσεως ἐκείνης λέγων, τὸ αἶλον ἐστὶν ἀθάνατον, ἡ ψυχὴ ἐστὶν αἶλος,
 ἔπειτα συμπεραίνω τὴν πρότασιν ἐκείνην: ἄρα ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀθάνατος.
 Τὸ κατηγορούμενον τῆς συνεπείας λέγεται μείζον ἁρξον τοῦ συλλογι-
 σμοῦ, τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς ἔλαττον ἁρξον, ὃ ἁρξος ἐκεῖνος ὃ ὁποῖος οὐκ
 εἰσέρχεται εἰς τὴν συνέπειαν λέγεται μέσος. Ἐν τῷ συλλογισμῷ οὖν
 f 163 v] τρεῖς ἁρξοὶ εἰσὶ μόνον καὶ τρεῖς | προτάσεις, ὡς φαίνεται ἐν τῇ λογικῇ
 τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁμοίως εἰς τὴν λογικὴν ἐκείνην φαίνεται ὁ τρόπος
 τῆς διατάξεως τῶν συλλογισμῶν καθ' ἣν διάφορον διάταξιν λέγονται δια-
 φόρου σχήματος. Ἡ διάταξις οὖν τοῦ μέσου ἁρξου σὺν τοῖς ἁρξοῖς λέγε-
 ται σχῆμα τοῦ λογισμοῦ. Δι' ὃ ὅτε ὃ μέσος ἁρξος ἐστὶν ὑποκείμενος ἐν
 375 τῇ μείζονι καὶ κατηγορούμενον ἐν τῇ ἐλάττονι λέγεται α^{ον} σχῆμα, ὅτι
 ἐστὶν κατηγορούμενον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς προκειμέναις. Ὅτε ἐστὶ κα-
 τηγορούμενον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς προκειμέναις καλεῖται β^{ον} σχῆμα, ὅτε
 ἐστὶν ὑποκείμενον ἐν ταῖς διῶσι προκειμέναις καλεῖται γ^{ον} σχῆμα.
 Αἱ τρεῖς προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ δύνανται νὰ εἶναι ἢ κοιναὶ ἢ
 380 κατηγορηματικαὶ ἢ ἀποφατικαὶ. Ἡ ποσότης αὐτῆ καὶ ποιότης τῶν
 προτάσεων καλεῖται τρόπος τοῦ συλλογισμοῦ. Ἡ ποσότης αὐτῆ καὶ
 ποιότης τῶν προτάσεων σημειοῦνται τοῖς δ^{σι} φωνήενσι: α ὅπερ σημαίνει
 κοινὴν καταφατικὴν πρότασιν, ε ὅπερ σημαίνει κοινὴν ἀποφατικὴν, ι
 ὅπερ σημαίνει μερικὴν καταφατικὴν, ο ὅπερ δηλοῖ τὴν μερικὴν ἀποφα-
 f 164 r] τικὴν. Ὅταν οὖν θέλωμεν νὰ φανερώσωμεν τὸν | τρόπον τοῦ συλλογι-
 σμοῦ, ποιῶμεν τοῦτο διὰ τριῶν ἐκ τῶν προειρημένων δ^{ων} φωνηέντων.
 Ὅθεν, εἰ καὶ αἱ τρεῖς προτάσεις εἰσὶ κοιναὶ καταφατικαὶ τίθεμεν τρία α,
 εἰ εἰσὶ κοιναὶ ἀποφατικαὶ τίθεμεν τρία ε, εἰ εἰσὶ μερικαὶ καταφατικαὶ
 τίθεμεν τρία ι, εἰ εἰσὶ μερικαὶ ἀποφατικαὶ τίθεμεν τρία ο.
 390 Ἀκολουθεῖ οὖν, ὅτι τόσοι τρόποι συλλογισμοῦ εἰσὶν, ὅσοι δύνανται

367 καλεῖται K

368 ἐκεῖνος om. K

370 ἐκ τῆς λογικῆς K

372 διαλέξεως K

382 δ K

383 δ K δ K

384 δ K

ὑπάρχειν διάφοροι διατάξεις τῶν τεσσάρων φωνηέντων κατὰ τρεῖς καὶ
 τρεῖς μόνον, αὗται δὲ αἱ διατάξεις εἰσὶν 64. Διὸ πάντες οἱ συλλογισμοί,
 εὐσυλλόγιστοι ἢ ἀσυλλόγιστοι ἀνάγονται εἰς ἓνα τούτων καὶ διαιροῦνται
 κατὰ τὰ τρία σχήματα. Ἡ λογικὴ ἐξετάζει τινὰς κανόνας κοινούς, δι'
 395 ὧν διακρίνει ποῖοι τρόποι ἐκ τῶν 64 εἰσὶν εὐσυλλόγιστοι καὶ διατάττει
 κυρίως 10 μόνον εἶναι εὐσυλλογίστους. Κοινῶς ὁμοῦς ἐκτείνονται μέχρι
 τῶν 19 διὰ τὴν διαφορὰν τῶν σχημάτων καὶ ἀντιστροφῶν τῶν ὄρων
 καθ' ἣν οἱ εὐθεῖς τοῦ α^{ου} σχήματος γίνονται πλάγιοι. Οἱ τρόποι οὗτοι
 τῶν εὐσυλλογίστων συλλογισμῶν ὀνομάζονται τισὶν ὀνόμασιν, ὅπως εὐ-
 f 164 v] κόλως μάθωσιν αὐτοὺς οἱ ἀρτιμαθεῖς | Φέρ' εἰπεῖν ὁ α^{ος} τρόπο τοῦ α^{ου}
 σχήματος καλεῖται βάρβαρα, ὁ β^{ος} κελάρην κλπ. Ὁ γενικὸς κανὼν δι' οὗ
 διακρίνομεν περὶ ἐκάστου συλλογισμοῦ ἐστὶν οὗτος: τότε ὀρθῶς συμπε-
 ραίνομεν, ὅταν ἡ συνέπεια περιέχεται ἐν μιᾷ τῶν προκειμένων, καὶ ἡ
 ἄλλη προκειμένη δηλοῖ τοῦτο, ὅλον ὁ συλλογισμὸς οὗτος ἐστὶν ὀρθός: πᾶν
 405 ζῶον ἐστὶν οὐσία, ὁ λέων ἐστὶ ζῶον, ἄρα ὁ λέων ἐστὶν οὐσία. Ἡ συνέ-
 πεια γὰρ περιέχεται ἐν τῇ μείζονι, ὅπερ δηλοῖ ἡ ἐλάττων λέγουσα εἶναι
 ζῶον τὸν λέοντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. ΠΕΡΙ ΜΕΘΟΔΟΥ

Ἡ μέθοδος ἐστὶν δι' ἧς εὐτάκτως διατάττονται αἱ γνώσεις ἃς ἔχομεν,
 410 ὅπως δι' αὐτῶν εὕρωμεν μίαν κεκρυμμένην ἀλήθειαν ἢ ταύτην εὐρεθεῖσαν
 τοῖς ἄλλοις δείξωμεν· δεῖ οὖν, ὅτε ζητοῦμεν μαθεῖν τί, εἰδέναι τὸ πρᾶγμα
 ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου ζητοῦμεν εὐρεῖν τὸ ἰδίωμα. Ἐπειτα δεῖ θεωρεῖν πᾶ-
 σαν σχέσιν, ἣν ἔχει, δηλ.: θεωρεῖν ποῖα πράγματα ἔχουσι συνάφειαν
 f 165 r] σὺν ἐκείνῳ, τὰ ὁποῖα γνωσκόμενα δύνανται ποιεῖν | γνωστὸν καὶ τὸ
 415 ζητούμενον. Ὡσαύτως θεωροῦμεν ὅλα τὰ συμπεράσματα τὰ ὁποῖα δυνά-
 μεθα συνάγειν ἐκ τοῦ γνωστοῦ πράγματος. Δι' ὃ δεῖ καλῶς νοεῖν τοῦ
 πράγματος τὴν ιδέαν, διότι πᾶσα γνώσις ἣν λαμβάνομεν, ὅτε οὐκ ἐστὶ
 κατὰ συμβεβηκός, προέρχεται ἐκ τῆς ιδέας τοῦ πράγματος. Ὁ λόγος ὁ
 ὁποῖος ἐξηγεῖ τὴν ιδέαν τοῦ πράγματος καλεῖται ὀρισμός, διό, ὅτε οὐ-

396 10 εὐσυλλογίστους μόνον K

400 λ.χ. L

403 συνέχεια K

405 ὁ om. L ὁ om. L

413 τουτέστι L

414 σὺν om. K

418 - 419 δς K

409 Ἡ μέθοδος ἐστὶν δι' ἧς. Πρβ. LPR IV, 2, 287. On peut appeler généralement méthode, l'art de bien disposer une suite de plusieurs pensées, ou pour découvrir la vérité quand nous l'ignorons, ou pour la prouver aux autres, quand nous la connaissons déjà.

420 τος ἐστὶν ὀρθός, δεῖ παρ' αὐτοῦ συμπεραίνειν πᾶν ὅτι δυνάμεθα γινώσκειν ἐν τῷ πράγματι. Διὸ ἀρχὴ κυριωτάτη τῆς μεθόδου ἐστὶν ὁ ὀρισμὸς τοῦ πράγματος. Ὅπως ζητήσωμεν μεθοδικῶς τὸ ἄγνωστον, δεῖ ἐξετάζειν πᾶσαν ἀλήθειαν γνωστήν, ἣτις ἔχει συνάφειαν τινὰ τῷ ζητούμενῳ πράγματι.

425 Ἡ φανερά ἀλήθεια ἣτις οὐκ ἔχει χρεῖαν ἀποδείξεως λέγεται ἀξίωμα καὶ ἀρχή, τοῖς ἀξιώμασι καὶ τοῖς ὀρισμοῖς τῶν πραγμάτων καὶ ταῖς προσδεδειγμέναις προτάσεσιν ἐν τῇ ἀποδείξει χρηστέον. Πᾶς ἕτερος τρόπος τῆς ἀποδείξεως ἐστὶν ἀτελής. Τὸ φυσικὸν μέσον τοῦ λαμβάνειν νέαν γνῶσιν τοῦ πράγματος ἐστὶ συναγαγεῖν ἐκ τῆς ιδέας, ἥτοι ὀρισμοῦ f 165 v] τοῦ πράγματος, ὅ,τι θέλομεν νὰ μάθωμεν, | ἡ ἀπόδειξις αὕτη φωτίζει τὸν νοῦν. Ὅταν δὲ ποιῶμεν τὴν ἀπόδειξιν φανερώνοντες τὰ ἄτοπα τὰ ὅποια ἠκολούθουν, ἂν τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτον καθὼς λέγομεν, ἡ ἀπόδειξις αὕτη πείθει, ἀμὴ δὲν φωτίζει τὸν νοῦν.

Τελευταῖον διὰ τὴν μέθοδον ἐστὶν ὁ κανὼν οὗτος: πάντοτε πρέπει νὰ

435 γίνεται ἡ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας ἐκ τῶν γνωριμωτέρων καὶ γενικωτάτων.

Καὶ ταῦτα εἰσὶν ἀρκετὰ διὰ τὴν παροῦσαν ιδέαν τῆς λογικῆς.

Τέλος τῆς συντόμου ιδέας τῆς λογικῆς.

433 ἀλλ' οὐ L

435 γενικωτάτων om. K

430 ἡ ἀπόδειξις αὕτη φωτίζει τὸν νοῦν. Πρβ. LPR IV, 3, p. 294 - 295. Les géomètres ayant pour but de n'avancer rien que de convaincant, ils ont cru pouvoir y arriver en observant trois choses en général. La 1ère est de ne laisser aucune ambiguïté dans les termes, à quoi ils ont pourvu par les définitions des mots dont nous avons parlé dans la première partie. La 2de est de n'établir leur raisonnement que sur des principes clairs et évidents, et qui ne puissent être contestés par aucune personne d'esprit: ce qui fait qu'avant toutes choses ils posent les axiomes qu'ils demandent qu'on leur accorde comme étant si clairs, qu'on les obscurcirait en voulant les prouver. La 3e est de prouver démonstrativement toutes les conclusions qu'ils avaient, en ne se servant que des définitions qu'ils ont posées, des principes qui leur ont été accordés comme étant très évidents, ou des propositions qu'ils en ont déjà tirées par la force de raisonnement, et qui leur deviennent après autant de principes.